אוניברסיטת בר אילן

חוויתם של בני זוג תורמי כליה - התבוננות פסיכואנליטית

מוריה חוטר קריב

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך

בבית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי וויספלד של אוניברסיטת בר-אילן

רמת גן **תשפ"ה**

עבודה זו נעשתה בהדרכתה של **ד"ר איילת אורג**, מבית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי וויספלד, אוניברסיטת בר אילן

כל הדברים היפים באמת / דניאלה ספקטור

כל הדברים היפים באמת
מתגלים בזמנם
האיטי, הבלתי מתחשב

האוהב
הפועם בקצבו של הלב

בשבח הדעה הרעה על עצמך / ויסלבה שימבורסקה

לבז אין שום טענות כלפי עצמו.

מוסר כליות זר לפנתר השחור.

דג הפירנה לא מפקפק בצדקת מעשיו.

נחש הפעמונים מקבל את עצמו ללא סייג.

אין בנמצא תן עם ביקורת עצמית.

הארבה, התנין, השערונית וזבוב הבקר

חיים כמות שהם חיים ומרוצים מזה.

מאה קילו שוקל לב הלוויתן אורקה.

אבל מצד שני הוא קל.

אין לך דבר חיתי יותר

ממצפון נקי

על הפלנטה השלישית במערכת השמש.

תודות

תודה מיוחדת למנחת התיזה, ד״ר איילת אורג, על הלווי המיטיב, העוטף והמצמיח. תודה על המסירות העמוקה, על הפניות, על הדחיפה ״לקפוץ למים״ ולממש שאיפות עבר. תודה על השותפות ועל ההשתתפות, על המקצועיות ועל אהבת האדם והמחקר. גישתך ומאור פנייך, הם שהפכו את הדרך הזו, בימים שחורים של מלחמה, לבת מימוש.

תודה לפרופסור אורית טאובמן – בן ארי, לד״ר עדי ברק ולד״ר איילת אורג על שעות ההוראה המעניינות, על חדוות המחקר, על עידוד הסקרנות והחשיבה הביקורתית. על הדוגמא למקצועיות ועל התווית הדרך. תודה לד״ר שירלי בן שלמה, על הלווי מאחורי הקלעים.

תודה לגברת עידית פורת, על התמיכה, בסבלנות אין קץ וברוחב לב.

תודה למשתתפי המחקר, על האמון שנתנו במחקר ועל השיתוף בחוויותיהם. תודה על שהסכימו לתרום שוב, הפעם מנסיונם, להשגת ״תיקון״ בעולם.

המפגשים עם כולכם היו מאירי עיניים והוו גורם תמיכה ועידוד בימים המטלטלים העוברים על כולנו.

תוכן עניינים

תקציר ..... א

מבוא 1

תרומת כליות בישראל 1
תרומת כליה מן החי 2
דינמיקה זוגית בראי הגישה של יחסי אובייקט 4
יחסי אובייקט פרימיטיביים 5
יחסי אובייקט בוגרים 6
אמונה דתית 8

שיטה 10

משתתפים/דגימה 11
טבלה מספר 1 : מאפייני המדגם 11
כלי המחקר 12
שיטת ניתוח הנתונים 12

שיקולים אתיים 13

ממצאים 13

תיאור הזוגות המשתתפים 14

1. חוויה אישית וזוגית של תרומה – "לחוד וביחד" 15

1.1 לחוד : מניעים אישיים בהחלטה לתרום כליה 15
1.2 המעשה ייטיב איתי : התרומה כמשאב רב-ממדי המעניק רווחים ברמות האישית, הזוגית והמשפחתית 16
1.3 יחד : השותפות הזוגית סביב התרומה 18
1.4 מאפיינים ייחודיים בזוגיות התורמים 19

2. העולם הערכי והאמוני של בני הזוג 21

2.1 להיטיב עם העולם : תרומה מתוך ערכים 21
2.2 "ומצאת חן בעיני אלוהיך" : התרומה כביטוי לאמונה דתית 22
2.3 לשתף או לא לשתף? מתן בסתר ושאלת החשיפה של מעשה התרומה 23

דיון 25

"תיקון עולם" 26
תיקון עולם בראייה פסיכודינמית 27
פרויד – סובלימציה (עידון) ו"תיקון עולם" 27
קליין – אשמה ותיקון - ומקומם ב"תיקון עולם" 29
קוהוט – העצמי הערכי ו"תיקון עולם" 30
רות נצר – הידמות לאל ושאיפה להשגת "תיקון עולם" 31
לסיכום 32

מגבלות המחקר ותרומתו **33**

תרומת המחקר וחדשנותו 34

בבליוגרפיה **35**

נספחים ..... **I**

מדריך ראיון I

טופס הסכמה מדעת I

ABSTRACT ..... **III**

תקציר

מחקר זה עוסק בחווייתם של בני זוג נשואים שתרמו כליה לזרים. בעוד שמחקרים רבים מתמקדים במוטיבציות ובחוויות של תורמי כליה כיחידים, כמעט ולא קיימת התייחסות למחקר על זוגות נשואים ששניהם בחרו לתרום כליה לאדם זר. רוב המחקרים בתחום עוסקים בתורמי כליה למכרים או לבני משפחה, ולעיתים גם במקרים שבהם שני בני זוג תרמו כליה בתוך המשפחה, לדוגמה, לילד. במקרים אלה, המוטיבציה והחוויה קשורות באופן טבעי למערכת היחסים והמחויבות המשפחתית. לעומת זאת, מחקר על תורמי כליה לזרים עוסק בחוויותיהם של תורמים יחידים, ללא התייחסות למקרים שבהם בני זוג תרמו יחד כליה לזרים. מטרת המחקר היא לחקור ולהבין את חווייתם הייחודית של זוגות אלה. מתוך ברור חוויתם, מבקש המחקר ללמוד על משמעותה של התרומה עבורם ברמה האישית, הזוגית והאמונית. ברמה האישית, נבדקת חווית התורמים בזוג אל מול חוויותיהם של תורמים בודדים, כפי שנסקרה בספרות. ברמה הזוגית, מבקש המחקר ללמוד על מקומה של הזוגיות בהחלטה לתרום. לאורה של התאוריה הקלייניאנית על זוגיות, אבקש ללמוד על מאפיינים בדינמיקה הזוגית של התורמים והקשרם לבחירה לתרום בשניים. בכך יוסיף מחקר זה מידע אודות תרומה בזוג, מידע החסר בספרות. בנוסף, במחקרו של בועז (2022) על מאפייניהם של תורמי הכליה לזרים בישראל (מחקריו התמקדו בתורמים בודדים בלבד), נמצא כי כלל תורמי הכליה דרך עמותת מתנת חיים הם יהודיים, כאשר 90% מתוכם דתיים. כמו כן, 57% מהם מתגוררים ביישובים לא עירוניים, 38% ביישובים קטנים בני עד 5,000 תושבים, ו-76% מתגוררים בקהילות מעבר לקו הירוק. נתונים אלו מדגישים את ההקשר החברתי-אמוני בתופעת תרומת הכליה בישראל ומעלים שאלות בנוגע לתפקיד האמונה הדתית ומשמעותה במעשה התרומה. בהיבט הזה, מבקש מחקר זה ללמוד על מקומה של תפיסת האמונה הדתית של התורמים בחוויית התרומה. בכך הוא יוסיף לשדה המחקר תחום דעת המחבר בין אמונה למחשבה פסיכואנליטית ויוסיף על הבנת מקומה של האמונה בזוגיות.

בהתאם לכך, המחקר מתמקד בניתוח ההיבטים האישיים של חוויית התרומה, בדינמיקה הזוגית שאפשרה אותה ובמשמעות הדתית-רוחנית שמיוחסת למעשה זה. שאלת המחקר היא: **מהי חוויתם של בני זוג תורמי כליה לזרים, וכיצד הם תופסים את משמעות התרומה ברמה האישית, הזוגית והאמונית? מתוך כך, מה ניתן ללמוד מתפיסות אלו על המניעים והמשמעויות של מעשה התרומה?** המחקר עושה שימוש בפריזמה פסיכואנליטית כדי להעמיק בהבנת הדינמיקות הרגשיות והאמוניות של תופעה זו.

המחקר נערך בגישה איכותנית ובמסגרתו נותחו ראיונות עומק עם 9 זוגות דתיים-לאומיים (סה"כ 18 ראיונות), ששניהם תרמו כליה לאדם זר. המשתתפים היו בני 40 בממוצע בעת התרומה, כולם

הורים ובעלי אורח חיים המשלב אמונה דתית ומעורבות חברתית. התרומות התרחשו בטווחים שונים של זמן זה מזה, ולעיתים בהשפעת בן או בת הזוג שתרמו ראשונים. הממצאים מראים כי תרומת הכליה היא אקט מורכב ורב-ממדי, המשלב מניעים אישיים של חיפוש משמעות וסיפוק, ערכים זוגיים של שותפות ותמיכה הדדית, ואמונה דתית עמוקה. עבור המרואיינים, התרומה שיקפה מחויבות לערכים של חסד, ערבות הדדית ו״תיקון עולם״, תוך יצירת תחושת ערך עצמי, משמעות אישית וחיזוק הזוגיות.

ניתוח הממצאים מנקודת מבט פסיכואנליטית הציע פרשנויות מגוונות. המושג ״תיקון עולם״ קיבל פרשנויות רב-ממדיות בקרב המשתתפים במחקר, שהתייחסו למושג זה בשני מישורים מקבילים: האחד כמושג דתי-יהודי המבטא אחריות קולקטיבית לשיפור החברה והעולם, והשני כתהליך אישי של צמיחה, התפתחות וריפוי פנימי. במחקר הנוכחי, בחנתי את המושג מנקודת מבט פסיכואנליטית, באמצעות הגותם של פרויד, קליין וקוהוט. לצידם הוצעה פרשנות מבית מדרשה של רות נצר. על פי פרויד ניתן לראות בתרומה ביטוי לסובלימציה – המרת דחפים למעשה מוסרי וחברתי, דרכה מושג ״תיקון״. באמצעות קליין ניתן לראות בתרומה ביטוי להשגת תחושת ״תיקון״ למה שנהרס, דרך להשגת ריצוי ופיצוי על אשמה. מהגותו של קוהוט ניתן לראות בתרומה ביטוי להשגת משמעות ושלמות. רות נצר מציעה כי מעשה התרומה מצביע על שילוב שבין המימדים האישי והאוניברסלי, בשאיפה להידמות לאל דרך חסד. דברי המרואיינים מצביעים על כך שהם ראו בתרומתם שליחות המגשרת בין המימד האישי לזוגי, בין האישי לחברתי ובין האנושי לאלוהי, כאקט המשלב ריפוי אישי ותרומה חברתית, תוך התעלות מעל צרכי העצמי לטובת האחר.

מחקר זה מציע תרומה ייחודית להבנת הקשרים בין נתינה, זוגיות ואמונה דתית. הוא מדגיש את הכוח הטרנספורמטיבי של תרומת הכליה, הן במישור הפנימי והן במישור החברתי, ומרחיב את ההבנה של פעולות נתינה כתהליכים אינטגרטיביים המשלבים דחפים, יחסים זוגיים בינאישיים, עולם ערכי ואמוני. בכך, המחקר מעשיר את השיח על תרומה הן במימד האישי אך בעיקר במימד הזוגי, הוא מעשיר את ההתייחסות למושג ״תיקון עולם״ ומציע הרחבה להבנתו כמעשה המשלב מוסר, רוחניות ופרקטיקה חברתית, תוך יצירת שינוי עמוק בחיי התורמים ובחברה כולה.

מבוא

בשנים האחרונות מתרחבת בארץ מגמה של זוגות נשואים בהם שני בני הזוג תרמו כליה לאדם זר להם. בשעה שמחקרים רבים התמקדו במוטיבציות ובחוויות הפרטניות של תורמי הכליה כאינדיבידואלים, לא קיימים מחקרים על שני בני זוג נשואים שתרמו כליה לזרים. מנתונים של שתי העמותות הפועלות בארץ לקידום תרומת כליה מן החי, עמותת "מתנת חיים"[1] ועמותת "תורמים חיים"[2] כמו גם ממחקרם של קורלטו וחברים (Kurleto et al., 2020) ובועז (בועז, 2019 ; Boas, 2022), עולה כי הזוגות בהם שני בני הזוג תרמו כליה, משתייכים לקהילה הדתית על גווניה. מחקר זה מבקש ללמוד על החוויה של שני בני זוג שתרמו כליה לזר ומתוך דבריהם ללמוד על משמעות התרומה בעיניהם בשלושה היבטים: בהיבט האישי (עליו יש מחקרים קודמים על תורמים), בהיבט הזוגי ובהיבט האמוני (שני היבטים עליהם לא נמצא מחקר בנוגע לתורמים).

סקירת הספרות תכלול שלושה עיקרים: הראשון יתמקד בפרקטיקה של תרומת כליות. הוא ייפתח בסקירה קצרה על מצב תרומת הכליות בישראל ומייד לאחר מכן בסקירה של מחקרים מהעולם ומהארץ על תרומות כליה ועל חוויתם האישית של התורמים. בחלקה השני, תתמקד הסקירה בתאוריה הזוגית של קליין, דרכה אתבונן על המעשה הזוגי של התרומה, על ההיבטים הזוגיים שקיבלו ביטוי בבחירה לתרום ועל האופן בו תופסים בני הזוג את הדינמיקה הזוגית שלהם ואת חלקה בתרומתם. לבסוף, בחלקה השלישי של הסקירה, אתמקד במרכיב האמונה הדתית.

תרומת כליות בישראל

בעשורים האחרונים הולכת ומתרחבת בעולם הפרקטיקה של תרומת איברים (בועז, 2019). תרומת איברים מן החי משמשת כטיפול היעיל ביותר עבור חולים הסובלים ממחלת כליות בשלב סופי. נתונים מצביעים על כי שיעור המושתלים השורדים גבוה משמעותית בתרומה מן החי על פני תרומה מן המת. זאת תוך הצלחה גבוהה של הניתוחים וללא פגיעה בחיי התורמים (Collaborative Transplant Study 2019). כדי לעודד תרומת כליות מן החי, הוקמה בשנת 2009 עמותת "מתנת חיים" ששמה לה למטרה להעלות את המודעות בחברה לצורך בתרומת כליה ולתווך בין המבקשים לתרום כליה לחולים הזקוקים להשתלת כליה. לפני מספר שנים הצטרפה גם עמותת "תורמים חיים" למאמץ לקידום תרומות הכליה בישראל. על פי נתוני הארגון הבין לאומי IRODAT - International Registry in Organ Donation and Transplantation, האוסף נתונים רשמיים מארגוני השתלות הפועלים במדינות

[1] https://kilya.org.il/he/
[2] https://livedonors.co.il/

העולם, נמצאה ישראל בשנת 2021 במקום השלישי בעולם בכלל ההשתלות מן החי[3] (השתלות מן החי כוללות את האיברים: כליה, אונת כבד ואונת ריאה), ובמקום הראשון בעולם בהשתלות של כליה מן החי[4]. לפי סיכום פעילות של המרכז הלאומי להשתלות, ב2021 תרמו 243 אנשים כליה לאדם שלא הכירו[5].

תרומת כליה מן החי

תרומת כליה מן החי נוגעת בעולמות האתיקה, המוסר והרפואה. היא מתקיימת תחת הציפייה שהסיכון הכרוך בה לתורם, הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך, נמוך מהרווחים הפסיכולוגיים והנפשיים המתלווים לה. תרומה מן החי מקלה על בעיית המחסור באיברים, מחסור עימו מתמודדות מדינות רבות (בועז, 2019). הבנת השלכותיה של התרומה על התורמים, חשובה לעבודת הצוות הרפואי והפסיכוסוציאלי המלווה אותם בתהליך ההכנה לתרומה ובתהליך ההחלמה ממנה. בספרות קיימים מחקרים רבים הדנים בחווית התורמים. חלקם מבחין בין תורמים שתרמו לבני משפחה ומכרים לכאלה שתרמו לזרים. בסקירה הנוכחית אתמקד במחקרים שעסקו בתרומה לזרים.

תרומת כליה לאדם זר, מהווה מעשה מורכב בעל השלכות רגשיות, חברתיות ופיזיות משמעותיות. בסקירה שיטתית מקיפה של 26 מאמרים זוהו שש מוטיבציות מרכזיות המניעות אנשים לתרום: אלטרואיזם כפוי הנובע מתחושת מחויבות מוסרית, אחריות מובנית כלפי הזולת, נכונות לקבל את הסיכון הכרוך במעשה, מענה לציפיות משפחתיות, הפקת רווח אישי מהמעשה, וחיפוש אחר אישור רוחני (Tong et al., 2012). המוטיבציה הדומיננטית ביותר שעולה מהמחקרים, היא הדאגה העמוקה

[3] https://www.irodat.org/img/database/grafics/2021_02_worldwide-living-organ-donors.png

מקור הנתונים הוא הרשות המוסמכת בכל מדינה

[4] https://www.irodat.org/img/database/grafics/2021_05_worldwide-kidney-transplant-from-living-donors.png

[5] https://www.adi.gov.il/%D7%A7%D7%A6%D7%AA-%D7%A2%D7%9C%D7%99%D7%A0%D7%95/%D7%A1%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%9D-%D7%A4%D7%A2%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%AA/%D7%A1%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%9D-%D7%A4%D7%A2%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%9E%D7%A8%D7%9B%D7%96-%D7%94%D7%9C%D7%90%D7%95%D7%9E%D7%99-%D7%9C%D7%94%D7%A9%D7%AA%D7%9C%D7%95%D7%AA-2021/

לאדם החולה והרצון להקל על סבלו, דאגה המתבטאת בדחף פנימי להושיט עזרה ולהיטיב עם הזולת (Clemens et al., 2006).

השפעות התרומה על התורמים מתגלות בשלושה מישורים מרכזיים המשולבים זה בזה: זהות אישית, תפקידים חברתיים ומערכות יחסים. במישור הזהות האישית, תורמים עוברים תהליך משמעותי של שינוי והתפתחות, הכולל התמודדות עם רגשות מורכבים של פחד ופגיעות מחד, ותחושות של צמיחה אישית והעצמה מאידך. במישור התפקידים החברתיים, התורמים נדרשים להסתגל מחדש לשגרת חייהם ולהתמודד עם הזהות החדשה של "גיבור" שמוענקת להם על ידי הסביבה. במישור מערכות היחסים, מדווח על העמקת הקשרים המשפחתיים וחיזוק הקשרים החברתיים, כולל יצירת קשר משמעותי עם הנתרם ומשפחתו (דסה, 2023; Clemens et al., 2006; Tong et al., 2012).

לצד ההיבטים החיוביים, תהליך ההחלטה לקראת תרומה, ההכנות לה, התרומה עצמה וההחלמה שאחריה, מלווה באתגרים משמעותיים. במקרים בהם רק אחד מבני הזוג תורם, נצפו השלכות רגשיות מורכבות כגון דיכאון וחרדה, המשפיעות על הדינמיקה הזוגית. בנוסף, התורמים נדרשים להתמודד עם עלויות כלכליות בלתי צפויות הכרוכות בתהליך התרומה (דסה, 2023; Clemens et al, 2006). מחקרים אף הצביעו על פער משמעותי בין המידע הניתן לתורמים לעומת מידע למושתלים בנוגע לסיכונים והשלכות ארוכות טווח של התרומה, כאשר לתורמים ניתן מידע חלקי יותר מלמושתלים (Rota-Musoll et al., 2020).

תורמי הכליה לזרים בישראל, בין השנים 2011-2019, הם ברובם המכריע נשואים והורים ומשתייכים לזרם הדתי לאומי. המוטיבציות שהתורמים לזרים תארו נעו בין רצון אלטרואיסטי טהור לעזור, דרך מניעים דתיים ומוסריים, ועד להשפעת הסביבה החברתית הקרובה (Kurleto et al., 2020). גם במחקרו של בועז (2022), נמצא כי כל תורמי הכליה דרך עמותת מתנת חיים הינם יהודיים ו90% מתוכם דתיים. כמו כן נמצא כי 57% מהם מגיעים מישובים לא עירוניים, 38% מגיעים מישובים קטנים בהם עד 5,000 תושבים, ו- 76% מתגוררים בקהילות בהתנחלויות. לצד נתונים אלה, חשוב להדגיש כי ההתייחסות למוטיבציות ולשיקולים אתיים בתרומת איברים משתנה משמעותית בין תרבויות ואזורים גיאוגרפיים שונים בעולם (Shaw, 2019).

לצד העלייה בתרומות כליה לזרים בישראל, מתפתחת תופעה ייחודית של זוגות נשואים בהם שני בני הזוג תורמים כליה. משיחה עם מנהלי העמותות, נכון לאוקטובר 2024, היו בארץ כ 21 זוגות כאלה. על אף ייחודיות התופעה, טרם נערכו מחקרים על קבוצה זו. המחקר הקיים על תרומה בזוגיות מתמקד בעיקר בתרומות כספיות, כאשר הממצא המרכזי מצביע על כך שזוגות המנהלים משא ומתן

ביניהם על תרומתם נוטים לתרום יותר מזוגות בהם כל אחד מחליט באופן עצמאי (Yörük, 2010; Wiepking & Bekkers, 2010; Einolf & Philbrick, 2014).

המחקר הנוכחי עוסק בזוגות אלה ושואל: מהי חוויתם של התורמים ומהי משמעותה של התרומה ברמה האישית, הזוגית והאמונית? לאחר שנסקרה הספרות בנוגע לחווית התרומה האישית והמוטיבציות המלוות אותה, יתמקד הפרק הבא בגישה הקלייניאנית לזוגיות, דרכה אבקש להתבונן בפרק הממצאים על התייחסות המרואיינים לחוויה הזוגית שלהם סביב התרומה. מתוך נקודת מבט זו אבקש ללמוד על האופן בו תופסים המרואיינים את הקשר הזוגי שלהם, מאפייניו ומשמעותו בתרומתם.

דינמיקה זוגית בראי הגישה של יחסי אובייקט

הגישה של יחסי אובייקט מבוססת על ההבנה שהיחסים המוקדמים של האדם מופנמים בנפשו וממשיכים להשפיע על הדינמיקה הזוגית. פרויד (2013/1914 ; 2013/1912) זיהה את השפעת ההעברה ותיאר אותה כהופעתם של רגשות, פנטזיות, הגנות ודחפים, לרוב לא מודעים, כלפי אדם בהווה, שאינם בהכרח מתאימים לאדם זה, אלא נובעים במקורם מהתייחסות לאדם משמעותי מן הילדות המוקדמת, לרוב ההורה. קליין (2003/1946) הרחיבה את הרעיון עם המושג הזדהות השלכתית, על פיו חלקים מהאני משויכים לאחר באחת משתי דרכים: או בהשלכה שלהם מה"אני" לתוך האחר, או בקליטה של חלקים המושלכים מהאחר לתוך ה"אני". כיוון שלעולם הפנימי של הנפש יש השפעה רבה על ההתפתחות הנפשית (מלצר, 2021), האובייקטים המופנמים בנפש משמשים כייצוגים פנימיים של ההיסטוריה הבין אישית, מתעוררים לחיים ומופעלים במערכות יחסים משמעותיות ואינטימיות כמו זוגיות (לויטה, 2009 ; קליין, 2003/1937), בה מתקיימים היבטים של תוקפנות ותסכול לצד אהבה, תיקון וראיית האחר כנפרד ובעל משמעות. כך שהזוגיות משמשת מרחב לביטוי, חקירה, תיקון והתגברות על פנטזיות קונפליקטואליות מוקדמות (Waska, 2008).

במאמרה "אשמה, אהבה ותיקון" כותבת קליין (2003/1937) כי בנישואים מאושרים, "משתמעת הקשרות עמוקה, יכולת הקרבה הדדית ושיתוף – בצער ובהנאה, בתחומי עניין ובעונג המיני גם יחד" (עמ' 61-60). לויטה (2009) מתארת כי בני זוג 'מבטיחים' זה לזה, ברמה המודעת והלא מודעת, לאפשר ביטוי של מרכיבי עצמי על ידי השלכתם על בן הזוג האחר. כך חלקים אלה ממשיכים להתקיים בתוך המערכת הזוגית עם ה"הקלה" שאין האדם נושא לבדו את אשר קשה לו איתו. במערכת הזוגית, השלכות בני הזוג זה על זה מתאפשרות מתוך כך ששניהם לעיתים משליכים ולעיתים משמשים כקולטנים לאותה השלכה. במובן זה, זוגיות משקפת בחירה של בן זוג המסוגל להכיל את ההשלכה ולהזדהות עם החלקים שהושלכו אליו. להזדהות המתקיימת בין בני הזוג יש שני חלקים: חלק אחד

שייך לבן הזוג המשליך, וחלק אחר שייך למי שהשליכו עליו. באופן זה בן הזוג המשליך הופך את האחר להרחבה של עצמו, מזהה את החלקים המושלכים של עצמו ומזדהה איתם (Grotstein, 2005). לפי גישה זו, הדדיות בקבלת מערכת השלכות זו, היא ההופכת אותה לעיקרית ביחסים, ולקובעת את אופי הנישואים ולמשפיעה על התפתחות בני הזוג (לויטה, 2009). לפי קליין (2003,1937), בזוגיות ייבחר אובייקט אהבה הדומה לאובייקטים המופנמים ביחיד, הנמצא גם ברמה התפתחותית דומה ועם צרכים רגשיים דומים (עמ' 73).

קליין (2003,1937) טוענת שכשהאדם מתמודד היטב עם הקונפליקט המוקדם שבין אהבה לשנאה, מופנמים בתוכו אובייקטים טובים המאפשרים לו היקשרות לאדם אהוב, מה שמאפשר התגברות על אכזבות ותסכולים, שהם חלק אינהרנטי ביחסים. לפיכך, בקשרים בהם מתאפשר להביע חרטה וסליחה, מתאפשרת הכרה בשונות ובייחודיות של כל אחד מבני הזוג, ובני הזוג עומדים בפני עצמם ונמנעת הפיכת כל אחד מהם "רק" למושאי השלכה.

בהתאם לעמדות שהציעה קליין, העמדה הסכיזופרנואידית (קליין, 2003/1946) והעמדה הדכאונית (קליין, 2003/1940), מציעה לויטה (2009) כי ניתן לתאר את היחסים הזוגיים והדינמיקה הזוגית כרצף - בין זוגיות בעלת דינמיקה של יחסי אובייקט פרימיטיביים, המייצגים את העמדה הסכיזופרנואידית, לבין זוגיות בעלת דינמיקה של יחסי אובייקט בוגרים, כמייצגים את העמדה הדכאונית. בחלק הבא ארחיב בהסבר על מושגים אלה.

יחסי אובייקט פרימיטיביים

העמדה הסכיזופרנואידית, מאופיינת על ידי חרדה מפני הכחדת העצמי. זו החרדה העומדת בבסיס ההגדרה 'פרנואידי'. ההגנה העיקרית מול חרדה זו היא הפיצול, וזה המקור למונח 'סכיזואידי' (לויטה, 2009). לפיכך, בני זוג בעלי יחסי אובייקט פרימיטיביים, יתקשו להתמודד עם מורכבויות רגשיות כמו תסכול, זעם, כעס, שנאה או אמביוולנטיות (Baum, 2006). כשרגשות אלה צפים, עולה החרדה ואיתה עולה התגוננות המאופיינת בתהליכים של פיצול והשלכה בתקשורת בין בני הזוג. באופן זה, בן הזוג המצוי במצוקה מפנה אל האחר את התכנים הנפשיים והרגשות הבלתי נסבלים שהוא חש, מה שגורם לקושי בהתפתחות חוויה רציפה ומורכבת של העצמי ושל בן הזוג, וזו תשאר חוויה חד מימדית (לויטה, 2009). בשל הפיצול, האדם לא מכיר את עצמו כישות כוללת של טוב ורע. הפיצול שומר על בן הזוג ו/או על חלקי העצמי שממשיכים להחוות באופן חד מימדי כאידיאלים, כנפרדים, כשנואים או כמפחידים. הרע נחווה כמתסכל ומעורר אימה, בעוד הטוב מייצג אהבה ונתינה (שם).

פיצול זה בין טוב/רע, שחור/לבן מוביל להשלכה העשויה לשמש בזוגיות כמחסום מפני אינטימיות וכהגנה מפני רגשות בלתי נסבלים (ברונסטיין, 2008 ; Nielsen, 2019). כשבן הזוג משליך על בן הזוג השני את כל הטוב ונשאר בעצמו עם כל הרע, עשויה להווצר תלות גדולה של האני באחר וצורך לשלוט בבן הזוג שנתפס כמקור כל הטוב וכמקור של חיים. מצב זה עשוי ליצור ברית זוגית בה מתאפשרת מידת נפרדות חלקית ואוטונומיה נפשית מצומצמת (קליין, 1946/2003). חלקיות זו בתפיסת נפרדותו של בן הזוג מקשה על היכולת לראות בו כישות נפרדת שיש להכיר בייחודיותה, משאלותיה וציפיותיה. ניתן לצפות שבזוגיות מסוג זה, בני הזוג לא יקחו אחריות על עצמם, ישליכו על בן הזוג ויראו בזוגיות כאחראית למעשיהם, למחשבותיהם ולדעותיהם (לויטה, 2009). לא אחת במצב יחסים שכזה, עלולה להתעורר צרות עין כלפי בן הזוג שכל הטוב הופקד אצלו, רגש שבכוחו לערער על האהבה. במצב שכזה עשויה להפוך תחושת האידיאליזציה כלפי בן הזוג הטוב, לתחושה של התמרמרות, על שאין הוא חולק את הטוב שיש בו וחוסך אותו מהמשליך (קליין, 1957). לעיתים היא תגרור תחושה של הפחתה בערך העצמי שמטרתה להסוות את ההתקנאות המתעוררת (קייזה, 2008).

בשעה שזו חוויה קשה למשליך, גם בן הזוג שהוא המושא לצרות העין, עובר חוויה קשה. הוא עשוי לחוש תחת התקפה כמו גם תחת הכחשה מוחלטת של המציאות הפנימית שלו על ידי בן הזוג השני. באופן זה נשללת ממנו זהותו שהופכת לנשלטת על ידי בן הזוג. מצב עניינים זה שב ומחזק את היעדר הרשות לקיום נפרד ואוטונומי של כל פרט מבני הזוג (לויטה, 2009). עם זאת טוענת קליין, כי במצב שכזה עשוי להתעורר תהליך תיקון, שיתרחש כלפי אובייקטים בעולם החיצוני, המייצגים קלקול בעולם הפנימי (קליין, 1946/2003 ; 1957/2002 ; שטיינר, 2001). כאשר נסיונות התיקון נכשלים, יחוו בני הזוג מצב בו השנאה גוברת על האהבה, ותפגם התחושה שהזוגיות יכולה להיות מקור לבטחון. תתקשה להתפתח דינמיקה של דיאלוג זוגי בונה והיחסים ינועו בין אידיליה ללא קונפליקטים לבין יחסים רווי קונפליקט ועוינות (לויטה, 2023).

יחסי אובייקט בוגרים

העמדה הדכאונית מאופיינת ביכולת לראות את האובייקט גם כטוב וגם כרע. לצד יכולת זו, מתפתחת היכולת לנפרדות בין העצמי לבין האובייקט, כמו גם היכולת להפריד בין המציאות הפנימית למציאות החיצונית (קליין, 1946/2003). החרדה המאפיינת עמדה זו היא הפחד מאובדן האובייקט ומאובדן האהבה. התפתחות יכולת הסמלה באני, מסייעת בהתמודדות עם חרדה זו (קליין 1930/2013), ומאפשרת לקיים יחסים בין אישיים עם האובייקט תוך שמירה על נפרדות ועצמאות. יכולת הסמלה זו מאפשרת גם שיח בין העולם הפנימי לעולם החיצוני ומאפשרת לאדם לדעת כי רגשות קשים בתוכו לא באמת ישפיעו על המציאות החיצונית, ולא יביאו להרס ממשי של בן הזוג או של העצמי (שם ; לויטה

2009). התמודדות עם תסכול ואכזבה מבן הזוג הטוב תקבל ביטוי בקנאה (קייזה, 2008 ; קליין, 2002/1957).

ביחסים הזוגיים הבוגרים מתקבלת ההבנה שבן הזוג נפרד ואינו רכושו של האחר. כמו כן יש פחות פחד מתלות בבן הזוג ומאובדן שלו ולכן ניתן יהיה לראות יכולת גבוהה לחלוק אותו עם אחרים (לויטה, 2009). את היחסים תלווה תחושה של הכרת תודה, והבנה כי איש מבני הזוג אינו מושלם וכי לשניהם היכולת להכאיב לעיתים ולהיטיב לרוב. הכרת התודה המתפתחת ביחסים מאפשרת לבני הזוג ליהנות מעצמם ומהיחסים והיא קריטית ליכולת לתיקון ולנתינה נדיבה (ברונסטיין, 2008 ; קליין, 2002/1957).

יחסים זוגיים המעודדים תחושת בטחון בבני הזוג מאפשרים דאגה ותלות הדדית. יחסים אלה מאופיינים ביכולת לוותר על הרכושנות ולראות בבן הזוג כנפרד ממני. הקשר בין בני הזוג מאפשר מתן משמעות אישית זה לזה (ברנמן, 2022). בני זוג הנמצאים בעמדה זו, יכוננו מערכת יחסים המכירה בנפרדותם. מערכות זוגיות שכאלה יאופיינו באיזון בין אינטימיות לאוטונומיה. זוגות בעמדה זו הם בעלי יכולת להתמודד עם טווח רגשות חיוביים ושליליים ועושים שימוש במנגנונים של משא ומתן במערכת היחסים הזוגית. תהליכי השלכה בזוגיות בוגרת יובילו לשותפות בונה שתאפשר הרחבה של האינטגרציה האישית ותגביר את חווית קבלת העצמי והאחר. תחושת האהבה מתגברת ואיתה התחושה כי ישנו אובייקט טוב, וכך משתפר היחס לעולם החיצוני והפנימי, מתחזק ומתגבש האני ומתפנה היכולת לאהוב (קליין, 2003/1937).

לסיכום העניין הזוגי, ניתן לראות כי בדינמיקה הזוגית באים לידי ביטוי היבטים שהופנמו ביחיד לאורך חייו, הן ברמה האישית והן ברמה הבין אישית. באמצעות תיאוריית יחסי האובייקט הקלייניאנית, ניתן לזהות שתי תצורות לביטוי הדינמיקה הזוגית: "דינמיקה זוגית פרימיטיבית" המאופיינת בהיעדר נפרדות ושימוש בפיצול והשלכה, ו"דינמיקה זוגית בוגרת" המאופיינת ביכולת לראות את האחר כשלם ונפרד, תוך איזון בין אינטימיות לאוטונומיה. מתוך חווית המרואיינים את תרומתם, מבקש המחקר הנוכחי ללמוד על משמעותה של התרומה ברמה האישית, הזוגית והאמונית. את דברי המרואיינים ביחס לרמה הזוגית אבחן דרך תאוריית יחסי האובייקט ואראה אם התרומה משקפת "דינמיקה זוגית פרימיטיבית" של היעדר נפרדות וניסיון לתיקון יחסים, או שמא היא מבטאת "דינמיקה זוגית בוגרת" של יצירה זוגית משותפת. עתה אפנה לסקירה אודות המרכיב האמוני המאפיין את תורמי הכליה בישראל.

אמונה דתית

במחקרו של בועז (Boas, 2022), על תורמי כליה אלטרואיסטים שתרמו דרך עמותת מתנת חיים, נמצא כי **כל** תורמי הכליה דרך עמותת "מתנת חיים" הינם יהודיים ו90% מתוכם דתיים. נתונים אלה מלמדים על כי העולם האמוני על מגוון השלכותיו, מלווה את התורמים ואת מעשה התרומה.

על פי בר לב (2004), השקפת העולם של כל אחד מאיתנו, כוללת רכיבי זהות כגון: מין, גיל, מוצא, היא כוללת את היסטוריית החיים והביוגרפיה האישית שלנו, כמו גם את ההתנסויות הפרטיות שכל אחד עובר. השקפת העולם האישית מושפעת גם מהשקפת העולם הקולקטיבית בה האדם חי. היא כוללת גם את התרבות, ההיסטוריה, החברה, הכלכלה והסביבה בה האדם מוקף. בהתאם לכך, השקפתו הדתית של הפרט, גם היא חלק מהשקפת העולם הכוללת שלו.

לזר ואחרים (2004) ציטטו את פרויד (Freud, 1961) שראה באמונה דתית הגנה רגרסיבית מפני פחד המוות, ואת יונג (Jung, 1977) שהבין את האמונה הדתית וההתנהגות הדתית כביטוי לשאיפה האנושית לאינדיוידואליזציה ולמשמעות. במחקרם הם מצאו מוטיבציות שונות להתנהגות דתית בישראל: המוטיבציה הראשונה היא **האמונה בסדר אלוקי**. היא כוללת אמירות כמו "הרצון לעשות את הדבר הנכון", "הרצון לקיים מצוות", "להיות קשור עם הבורא", "לקבל שכר נצחי ושכר לעתיד לבוא", "כדי להשיג תחושת התעלות, טוהר וקדושה". המוטיבציה השנייה היא של **זהות אתנית יהודית**. היא כוללת אמירות כגון "תחושה שאני יהודי", "נותן להרגיש שאני חלק מעם ישראל". המוטיבציה השלישית היא **מניע חברתי להתנהגות דתית**, והיא כוללת אמירות כמו "אני שומר מצוות כדי לפגוש אנשים", "כדי לקבל הערכה". המוטיבציה הרביעית היא **מניע משפחתי**, והיא כוללת הצהרות כגון "הדת נותנת הזדמנות להיות עם המשפחה". המוטיבציה החמישית קשורה **להמשכיות מהילדות** וכוללת את האמירה כי "זה הרגל משפחתי".

פרגמנט ואחרים (Pargament et al., 2000) מציעים כי הדת ממלאת חמש פונקציות מרכזיות בהתמודדות עם מצבי לחץ ומשברים: חיפוש משמעות, שליטה, נוחות רוחנית וחיבור רוחני, קרבה לאחרים ולכוח עליון, ושינוי בחיים. **חיפוש משמעות** - הדת מציעה מסגרות להבנת אירועים קשים ומעניקה משמעות לסבל ולמצבים בלתי מובנים. אנשים עשויים לראות באירועים מלחיצים "חלק מתוכנית האל" או הזדמנות לצמיחה רוחנית. פונקציה זו מתמקדת ברעיון שהדת עוזרת לפרט להסביר ולמצוא היגיון במצבים שאחרת עשויים להיתפס ככאוטיים. **שליטה** - דת מספקת אמצעים להשגת תחושת שליטה במצבים שנראים כבלתי נשלטים. תיאורטיקנים, כמו אריך פרום, הדגישו את תפקידה של הדת בהשבת תחושת היכולת להתמודד עם אירועים מאתגרים. הדת יכולה לתמוך בגישה

אקטיבית (שיתוף פעולה עם האל), בגישה פסיבית (העברת השליטה לאל), או בגישה המשלבת את השתיים. **נוחות רוחנית וחיבור רוחני** - הדת משמשת כדרך להרגיע חרדות ולעזור לאנשים להתמודד עם חוסר הוודאות של החיים. פונקציה זו משלבת גם את הרצון לחיבור עם כוח עליון או עם ממד רוחני עמוק יותר, מה שמספק תחושת נוחות ומשמעות בעולם בלתי צפוי. נוחות זו יכולה להימצא בתפילה, במדיטציה, ובחיפוש אחר קרבה לאל. **קירבה לאחרים ולכוח עליון** - הדת מספקת מנגנונים ליצירת קהילתיות ולכידות חברתית. היא מטפחת אינטימיות עם אחרים דרך תמיכה הדדית בקהילה דתית ודרך עזרה לאחרים. חיבור זה כולל גם קרבה רוחנית לכוח עליון, שמחזקת את תחושת הקשר הרוחני ואת תחושת התמיכה. **שינוי בחיים** -דת לא רק מסייעת לשמר משמעות ושליטה, אלא גם תורמת לשינויים עמוקים בחיים. היא יכולה לעזור לפרט לוותר על ערכים או תפיסות ישנות ולמצוא מקורות חדשים של משמעות וסיפוק. לדוגמה, אנשים עשויים לפנות לשינוי דתי משמעותי או לתחייה רוחנית לאחר משברים (Pargament et al., 2000).

בנוסף, פרגמנט ואחרים מציינים שפונקציות אלה אינן מנותקות זו מזו. לדוגמה, חיפוש משמעות עשוי להתמזג עם נוחות רוחנית או שליטה, ולכן המודל המוצג על ידיהם אינו מקבל חלוקה דיכוטומית מוחלטת. לפיכך הפונקציות השונות של הדת משקפות את המורכבות של הדת כמשאב להתמודדות וכדרך להסתגל למצבי חיים שונים.

ניתן לראות שפונקציות הדת מעניקות לאדם מסגרות להבנת אירועים מאתגרים, תחושת שליטה במצבים בלתי נשלטים, נוחות וחיבור לממד רוחני, לצד לכידות חברתית ותמיכה הדדית. הדת מסייעת ביצירת שינויים מהותיים בחיים, כמו פיתוח ערכים חדשים או תחייה רוחנית, ומשמשת כמשאב הסתגלותי רב-תחומי במצבים קריטיים. בכך, אמונה דתית מתפקדת כמשאב אישי עבור הפרט, ובמקרים מסוימים אף כמשאב חברתי-קהילתי, עם פוטנציאל להשפיע באופן חיובי או שלילי על האדם.

המחקר הנוכחי מבקש לחקור את החוויה של שני בני זוג שתרמו כליה לזר, תוך בחינת משמעותה של התרומה ברמה האישית, הזוגית והאמונית. דברי המרואיינים ביחס לרמה האישית יושוו לממצאי מחקרים קודמים, דברי המרואיינים הנוגעים לרמה הזוגית ייבחנו דרך התאוריה הקלייניאנית של יחסי אובייקט, ובכך המחקר יתרום להבנת הדינמיקה הזוגית בהקשר לבחירה לתרום כליה. את דברי המרואיינים הנוגעים לרמה האמונית אבחן דרך המשמעות שהם מעניקים לתרומה בדבריהם, תוך התייחסות למוטיבציות להתנהגות דתית ולפונקציות השונות של הדת, כפי שהוצגו בסקירה התיאורטית.

שיטה

המחקר נערך בגישה איכותנית-פנומנולוגית, והוא מתמקד בזוגות נשואים ששניהם בחרו לתרום כליה לזרים. הגישה האיכותנית פנומנולוגית נבחרה למחקר היות והיא מאפשרת ללמוד ולהבין את החוויות האישיות והסובייקטיביות של המשתתפים מתוך עולמם הפנימי ובאמצעות פרשנותם האישית. פנומנולוגיה במחקר מדעי-חברתי מתמקדת בחשיפת המשמעות שהמשתתפים מייחסים לחוויותיהם, מתוך הבנה שזווית הראייה שלהם משקפת אמת סובייקטיבית שראויה לחקירה ולניתוח. גישה זו מאפשרת לחוקרת ליצור חיבור עמוק עם עולמם הפנימי של המשתתפים ולחשוף רבדים של משמעות בתוך ההקשר הספציפי שבו הם פועלים (Dahal, 2021). במקרה של המחקר הנוכחי, שמתמקד בזוגות נשואים שתרמו כליה לזרים, הגישה הפנומנולוגית מאפשרת הבנה של תופעה זו, מעבר להיבטים הפיזיים או הבירוקרטיים של התהליך, כך שהמוקד של החקירה יהיה התחושות, המחשבות המשמעויות הרגשיות והבין-אישיות הנלוות להחלטה לתרום כליה, כמו גם תפיסותיהם של התורמים את תרומתם בהקשר של יחסיהם הזוגיים, ערכיהם ואמונתם הדתית.

בגישה הפנומנולוגית, מושם דגש על שני עקרונות מרכזיים (Dowling, 2007): השהיית הנחות (Suspension) או (Epoche) וכוונתיות (Intentionality). עקרון ההשהיה מחייב את החוקרת להשהות את הנחותיה ודעותיה המוקדמות ככל האפשר, כדי לאפשר לחוויות המשתתפים "לדבר בעד עצמן". פרקטיקה זו דורשת מודעות עצמית רפלקטיבית מתמדת ונכונות לבחון באופן ביקורתי את השפעת עמדות החוקרת על תהליך המחקר והניתוח. לצד זאת, עקרון הכוונתיות מדגיש שכל חוויה אנושית מכוונת לאובייקט מסוים, כלומר, החוויה אינה מתרחשת בריק אלא קשורה להקשר של מחשבות, רגשות ותפיסות הנוגעות לאירועים או לאובייקטים מסוימים. במחקר הנוכחי, הכוונתיות מתבטאת בבחינת החוויה הכוללת של תרומת כליה – החל מההחלטה עצמה, דרך המשמעות האישית והחברתית של המעשה, ועד למשמעות של ההחלטה והתרומה על מערכות היחסים של המשתתפים והאופן שבו הם תופסים את החוויה בדיעבד. שילוב עקרונות אלו מאפשר גישה מעמיקה ומדויקת להבנת החוויות הסובייקטיביות של המשתתפים.

מתוך כל אלו, אני, כחוקרת, ממקמת את עצמי במחקר תוך מודעות לזהותי כאישה, חוקרת, אם, עו"ס, פסיכותרפיסטית, ישראלית, יהודייה, חילונית וליברלית. זיקתי האישית לנושא תרומת האיברים נובעת מהעובדה שאמי המנוחה הייתה תורמת איברים ואחי קיבל השתלת קרנית. זיקה זו השפיעה על מעורבותי האמפתית במחקר ועל מאמציי להדגיש את קולם של המשתתפים תוך שמירה על רפלקסיביות והתייחסות ביקורתית לעמדותיי האישיות (לביא אג'אי ולביא טובין, 2021).

משתתפים/דגימה

במחקר השתתפו 9 זוגות (סה"כ 18 משתתפים), כאשר כל זוג נחשב "מקרה" נפרד. דגימת המחקר בוצעה בשיטת דגימה מכוונת (Purposive Sampling) במטרה לכלול משתתפים המייצגים את התופעה הנחקרת בלבד. לצורך גיוס המשתתפים, פניתי למנהלי שתי העמותות היחידות בארץ – "תרומת חיים" ו"מתנת חיים" – המשמשות כמתווכות הבלעדיות בין תורמי הכליה למרכז הארצי להשתלות. על פי נתוני העמותות, בתקופת המחקר היו 21 זוגות שבהם שני בני הזוג תרמו כליה לזרים. כדי לאתר משתתפים, העמותות הפיצו קול קורא בשמי. בנוסף, לאחר גיוס ראשוני זה, השתמשתי בשיטת "כדור שלג" (Noy, 2008), שבה המשתתפים הפנו זוגות נוספים שהיו רלוונטיים למחקר. גישה זו אפשרה להרחיב את מעגל המשתתפים תוך שמירה על התאמה מדויקת לתופעה הנחקרת. מתוך כלל הזוגות שעמדו בקריטריונים, 9 זוגות (18 משתתפים) הביעו הסכמה להשתתף במחקר (ראה טבלה 1 בהמשך, "מאפייני המדגם"). לצורך שמירה על פרטיות ואנונימיות, לכל זוג הוקצה מזהה ייחודי, והמידע האישי נשמר בסודיות מוחלטת. הבחירה בגישה זו סייעה להבטיח מחקר ממוקד ומדויק המייצג נאמנה את קבוצת המחקר.

קריטריונים להכללה: שני בני הזוג נשואים (גם בעת התרומה וגם בזמן המחקר) ותרמו כליה לזרים, שני בני הזוג הביעו הסכמה להשתתף במחקר ולקיים ראיון פרטני (שאינו בזוג).

קריטריונים להוצאה: זוגות שלא השלימו את תהליך התרומה, מצב בריאותי או אישי שמנע השתתפות במחקר.

מאפיין	נתונים
רקע דתי	כל המשתתפים מהציבור הדתי-לאומי; זוג אחד: בן הזוג דתי לאומי ובת הזוג חילונית
גיל	בממוצע בני 41 בעת התרומה
מגורים	7זוגות ביישובי ספר (6 ביו"ש), 2 זוגות בערים בינוניות
השכלה	16בעלי תואר אקדמי, מתוכם 2 בעלי דוקטורט
תעסוקה	אנשי ונשות חינוך, חקלאים, בעלי מקצועות חופשיים, שליחי ציבור. כולם מדווחים על היותם פעילים בעשייה חברתית בקהילתם
סדר התרומה	6זוגות - הגבר תרם ראשון; 3 זוגות - האישה תרמה ראשונה
פער זמן בין התרומות	ממוצע של שנתיים (טווח: חודש עד 7 שנים)
זמן תרומת הנשים	נשים תרמו בעיקר אחרי סיום לידות, סביב גיל 50-40

טבלה מספר 1: **מאפייני המדגם**

כלי המחקר

בסך הכול נערכו 18 ראיונות – ראיון אחד לכל משתתף – כאשר בני הזוג רואיינו בנפרד. הבחירה לראיין כל משתתף בנפרד התבססה על שיקול מתודולוגי שמטרתו להבטיח שהמשתתפים ירגישו חופשיים להביע את מחשבותיהם ורגשותיהם ללא השפעת בן הזוג. ראיון נפרד מאפשר גם לזהות פערים או נקודות מבט שונות בין בני הזוג, דבר שיכול להעשיר את הניתוח ולהציע תובנות ייחודיות על התופעה הנחקרת.

שיטת ראיונות עומק חצי-מובנים (Creswell, 2012) העניקה גמישות בהתאמת השאלות לנושאים שעלו במהלך השיחה, תוך שימת דגש על מתן מקום לחוויות הסובייקטיביות של כל משתתף. דוגמאות לשאלות שנשאלו: "מה הניע אותך לשקול לתרום כליה לזרים?"; "כיצד חווית את תהליך התרומה באופן אישי?"; "איזה אתגרים או רגעים משמעותיים חווית במהלך התהליך?" (מצורף מדריך ראיון כללי בנספחים). בדרך זו יכולתי לזהות קווי דמיון ושוני בחוויותיהם האישיות של בני הזוג, וכן לבחון כיצד ההחלטה לתרום כליה באה לידי ביטוי (או לא) בדינמיקה הזוגית, הן מנקודת מבט אישית והן מנקודת מבט כללית יותר. הבחירה לראיין בנפרד תרמה ליצירת תמונה מעמיקה ומגוונת של התופעה הנחקרת, תוך שמירה על כבוד למורכבות החוויה האישית והזוגית.

שיטת ניתוח הנתונים

ניתוח הנתונים התבצע בשיטת ניתוח תוכן תמטי (Thematic Content Analysis) במטרה לזהות תמות מרכזיות, דפוסים וקטגוריות שעלו מתוך הראיונות (Creswell, 2013). תהליך הניתוח כלל שלושה שלבים עיקריים. בשלב הראשון, ניתוח מקרה פרטני (In-Case Analysis) של כל זוג בנפרד (כל זוג הוא "מקרה"), תוך התמקדות בזיהוי תמות ייחודיות לחוויותיהם האישיות, הזוגיות והאמוניות. ניתוח זה אפשר להעמיק בהבנת הפרשנויות הסובייקטיביות של כל מקרה כיחידה עצמאית. בשלב השני, נערך ניתוח בין-מקרים (Cross-Case Analysis) שבו הושוותה החוויה בין זוגות שונים כדי לזהות דפוסים דומים ושונים. שלב זה אפשר הבנה רחבה יותר של המשותף והייחודי בתופעה הנחקרת ותרם לגיבוש תובנות רחבות על משמעות החוויה עבור המשתתפים. השלב האחרון היה שילוב התמות, שבו גובשו הממצאים לכדי מבנה תמאטי רוחבי, עם דגש על הדפוסים המרכזיים שבלטו בין כל המקרים.

כדי להבטיח את מהימנות הניתוח, התייעצתי באופן שוטף עם המנחה ועם קבוצת העמיתים (כיתת הסמינר שמלווה את התיזה) במהלך תהליך הקידוד והניתוח. תהליך הקידוד התבצע בשני שלבים: קידוד פתוח, שבו זוהו תמות ונושאים באופן ראשוני ללא הנחות מוקדמות, ולאחריו קידוד

ממוקד, שבו נעשה מיקוד נוסף בנושאים שנבחרו כמרכזיים לניתוח. ההתייעצות עם המנחה אפשרה לדייק את התמות והקטגוריות, לחזק את האמינות ולוודא עקביות בין שלבי הניתוח. תהליך זה, ששילב ניתוח מעמיק, רפלקסיביות, והתייעצות מקצועית, אפשר הבנה מקיפה של התופעה הנחקרת מנקודת מבטם של המשתתפים.

שיקולים אתיים

המחקר התייחס ברגישות להיבטים הרגשיים והאישיים הכרוכים בתרומת כליה, מתוך הבנה שהראיונות עשויים לעורר תכנים רגישים. בקול הקורא למחקר הובהר כי מדובר בראיונות אישיים ולא בראיון זוגי. הזוגות שהסכימו להשתתף במחקר היו כולם כאלה שהסכימו לראיונות אישיים. הראיונות עצמם נערכו לפי העדפת המרואיינים, בזום או פנים אל פנים. הם נקבעו לזמן נוח למרואיינים כך שהיתה להם פניות. מסגרת הזמן שהוגדרה לראיון היתה "עד שעתיים", המפגש נוהל בנחת, באווירה תומכת ולווה בגישה אמפתית. הושם דגש על תחושת הביטחון והנוחות של המשתתפים. פרטיות ואנונימיות: לכל זוג הוקצה מזהה ייחודי לשמירה על סודיות. הנתונים נשמרו בסביבה מאובטחת, ללא זיהוי אישי. המשתתפים קיבלו טפסי הסכמה מפורטים שהבהירו את מטרות המחקר ואת זכותם להפסיק את השתתפותם בכל עת (מצורף בנספחים). המחקר קיבל את אישור ועדת האתיקה של בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בר אילן (אישור מספר 072303).

ממצאים

ממצאי המחקר יתוארו בשתי תימות מרכזיות המחולקות לתתי תמות. האחת תכלול את החוויה האישית ואת החוויה הזוגית. האחרת תתייחס להיבט האמוני. עם זאת, כפי שעלה בדברי המרואיינים, לא אחת קשה לעשות אבחנה ברורה בין המימדים. כך התגלה שהחוויה האישית קשורה לא אחת בחוויה הזוגית, ובאופן דומה ניכר היה שגם המימד האמוני קשור במימדים האישי, הזוגי והמשפחתי. מתוך כך בחרתי לחלק את הנושאים הנדונים כך שבתימה אחת, אין התייחסות לנושאים האמוניים, ובתימה השנייה, יידונו היבטים שונים של האמונה הדתית, גם כאלה הקשורים בזוגיות או במשפחה. מתוך כך, נראה כי הממצא המרכזי הוא שיחס המרואיינים לנושאים שעלו מצביע על החיבור שבין הרמות השונות ולעיתים גם על מתח ביניהן. בתמה הראשונה "לחוד וביחד" אציג היבטים אישיים של התרומה לצד היבטים זוגיים, כמו תמיכה הדדית ושיתוף בתהליך התרומה. בתמה השנייה "העולם הערכי והאמוני של בני הזוג" אציג את הערכים שעמדו בבסיס התרומה ואת הצרכים האישיים שביטאו התורמים בנוגע לערכים אלה, במרכזם הרצון להיטיב עם העולם והקשר לאמונה. בנוסף,

אתייחס בתימה זו למתח בין הרצון להצניע את התרומה לבין הצורך לשתף בה. הצגת התימות תלווה בשילוב ציטוטים מדברי המרואיינים. לשמירת פרטיותם של המרואיינים, כל השמות הם בדויים.

תיאור הזוגות המשתתפים

כאמור, לדברי מנהלי העמותות, עד לחודש מרץ 2024, היו 21 זוגות תורמי כליה בישראל. 18 הראיונות התקיימו בין דצמבר 2023 למרץ 2024, כך שהראיונות כולם התקיימו במהלך מלחמת "חרבות ברזל" בעוד חלק מהמרואיינים או בני משפחותיהם, היו במילואים. בחלק מהראיונות היתה התייחסות כללית למצב ולשאיפה שהחטופים ישובו, ועם זאת, ניכר במהלכם כי המרואיינים מתנתקים מהמציאות וצוללים לחוויה שלהם, כפי שהיתה עבורם בשעת התרומה. כן עלו מידי פעם השוואות בין מעשה התרומה להתגייסות של כלל החברה האזרחית לטובת הנפגעים והחיילים.

במהלך הראיונות התגלו כל המשתתפים כאנשים (ומשפחות) המקדישים את חייהם לעשייה חברתית, תרומה ונתינה (בהמשך גם לטבלה 1 "מאפייני המדגם"). להלן תיאורם בקצרה. כל אחד מבני הזוג סיפר את נקודת מבטו ותפיסתו וזהו סיכום של המשותף שעלה מכל זוג:

זוג 1: היו חלוצים בהקמת יישוב חדש עבור מפונים, מתוך ערכים של אמונה, עבודה ונתינה שגדלו עליהם, ופעלו לשיקום ולבנייה של קהילה שעברה טראומה.

זוג 2: מדגישים את חשיבות החסד והתרומה כתקווה וכדרך להדגיש את הטוב בעולם, עם מחויבות משפחתית לערכים אלו.

זוג 3: רואים בעשייה שלהם שליחות. הוא נמנה עם התורמים הראשונים של כליה בארץ ומשמש שליח ציבור, בעוד היא מלמדת בקהילה שונה משלה, ותופסת את הנתינה כמצע לחיבורים חברתיים משמעותיים.

זוג 4: מנהיגים תרבות של נתינה בביתם, מתרומת דם ועד ניהול גמ"חים, ורואים בנתינה ערך מרכזי שמגדיר את חיי המשפחה.

זוג 6: הקימו מערכת חינוך ייחודית, שזכתה להכרה ממסדית והובילה לשינויים רחבים, כל פעילותם נעשתה בהתנדבות, תוך ביטוי של יכולת ל חשיבת חזון עם כישורי ביצוע מעשיים.

זוג 7: עבר לעיר פריפריה מרוחקת מתוך תחושת שליחות אידיאולוגית ותחושת מחויבות לחברה, תוך הדגשת אורח חיים של תרומה מתמשכת, מעבר למעשי חסד חד-פעמיים.

זוג 5, זוג 8 וזוג 9, הציגו גישה לפיה עבורם תרומה היא חלק מהחיים, כמו נשימה. מעשיהם, כמו תרומת כליה, נתפסים בעיניהם כפעולה פשוטה ויומיומית, אך בעלת משמעות עמוקה לרווחת האחר וליצירת טוב בעולם.

בכל הראיונות חזר הדגש על הנתינה כמרכזית בחיי הפרטים ובקהילותיהם, כעוגן אידיאולוגי וכמנוע לעשייה חברתית רחבת היקף.

1. **חוויה אישית וזוגית של תרומה – "לחוד וביחד"**

התמה הראשונה עוסקת ברבדים השונים של החוויה האישית והזוגית סביב תרומת הכליה, ובאופן שבו מתעצבת חוויית התרומה הן במישור הפרטי והן בתוך המסגרת הזוגית. בנוסף, התמה נוגעת בתפקידם של בני הזוג בתהליך, בתמיכה ההדדית ובשותפות הייחודית הנוצרת כאשר שני בני הזוג בוחרים יחד לקחת חלק במעשה התרומה.

1.1 לחוד: מניעים אישיים בהחלטה לתרום כליה

הבחירה לתרום כליה היא צעד אישי ועמוק שמבטא תהליך פנימי מורכב, המשלב בין דחפים, חוויות חיים, ורצון למימוש ערכים. אצל רבים מהתורמים, הרצון לתרום התעורר דרך חשיפה לסיפורים של תורמים אחרים, שעוררו בהם התפעלות, הדגישו בפניהם את עוצמת הנתינה והובילו אותם להצטרף לקהילת התורמים, אותה ראו כמופת להערכה ולחיקוי. רונן מדבר על תחושת ה"דגדוג" שהתעוררה בו לאחר ששמע על אנשים סביבו שתרמו, תחושה שגרמה לו לחשוב על כך שגם הוא יוכל, מתישהו, לעשות צעד דומה: *"במשך כשנתיים שלוש לפני התרומה שמעתי ככה על אנשים שאני מכיר... שתרמו וככה עשה חשק... כל פעם מדגדג, ואמרתי אולי יום אחד נעשה עם זה משהו"* (רונן). תחושת השייכות לקבוצה מיוחדת זו מעוררת בו כמיהה עמוקה, והוא רואה בתרומה לא רק אקט אישי אלא גם דרך להתחבר לערכים של חסד. החוויה שנראתה כרעיון רחוק בהתחלה, הפכה עבורו למהלך מוחשי בעל כוח פנימי שהשתלב היטב עם דימויו העצמי.

כמו רונן, גם גלעד, מצידו, מתאר את ההתלהבות שחש כלפי התורמים ואת האופן שבו התחושות הללו הולידו בתוכו את הרצון לחקות את המעשה: *ראיתי כל מיני כתבות... התלהבתי בצורה בלתי רגילה מהם (מהתורמים)... הערצתי אותם כאילו... לאט לאט אמרתי: רגע, אז הגיע זמן שגם אני אולי אעשה את זה"* (גלעד). חשיפתו לסיפורים של אנשים שבחרו לתרום עוררה בו חוויה כמעט הרואית. דבריו משקפים את האופן שבו הערצה ודחף אישי לחולל שינוי יוצרים הזדהות עם קבוצה שנחשבת נעלה בעיניו, מה שהופך את רצונו להיראות כחלק ממנה לכוח מניע.

לצד החשיפה לסיפורי תורמים, להבנה כי אחרי התרומה החיים יכולים להמשיך כרגיל בבריאות שלמה, היה תפקיד מניע במימוש התרומה. שרון אומר: *"מישהו... רואה שהחיים שלך ממשיכים רגיל, ואומר: וואלה, יש לי הזדמנות להציל חיים של מישהו... ואני אחזור להיות כמו שהייתי"* (שרון). דבריו מלמדים על האופן בו הביטחון בהליך הניתוח וצמצום הפחד מפניו ומפני הדאגה לשלום הגוף, מאפשר להתמקד במשמעות התרומה הכרוכה בהצלת חיים. בנוסף, עבור חלק מהתורמים ההחלטה נובעת ממניע עמוק של חיפוש אחר משמעות. רבים מהם חשים כי התרומה מעניקה להם חותם של ערך עצמי ומאפשרת להם לחרוג מהיומיום, ליצור שינוי אישי ולהיות חלק ממשהו רחב יותר. יונית מתארת את החיבור שמצאה כאשר קראה לראשונה את עלון עמותת "מתנת חיים": *"פשוט קלטתי אותו בין העיתונים, וברגע שקראתי את זה, אמרתי: הו, הנה אני!"* (יונית). דבריה מדגימים את תחושת התגלית העצמית, כשדרך המעשה של תרומת כליה היא מצאה את האופן להגשמת שאיפותיה וערכיה ולעשות משהו שיש בו ערך חברתי. גם דבריו של גלעד מלמדים על כך: *"אני עשיתי את זה... למעשה (כדי) לעזור לעצמי. משהו שיהיה משמעותי מבחינתי"* (גלעד). גלעד ביקש למצוא דרך לבסס את תחושת המשמעות שלו בחיים האלה, שתרגיע את הצורך לעשות משהו "מעבר" לעשייה היומיומית, שתגדיר פן נוסף למשמעותו בעולם.

איריט, שבחרה להקדיש את התרומה לנשמתו של אחיה, רואה במעשה דרך להתמודדות רגשית עמוקה עם אירועים אישיים: *"עברתי שנה מאוד קשה. אני חייבת... באמת זה הדבר שיעזור לי, זה הדבר שייתן לי אוויר"* (איריט). ההחלטה לקשור את התרומה למשמעות נוספת מסייעת לה להפוך את המעשה לחלק מתהליך פנימי של ריפוי כאשר נתינת הכליה מעניקה לה תחושת נחמה, עוצמה והמשכיות מתוך קשר רגשי לאחיה ולבריאותה הנפשית.

הציטוטים בחלק זה מתמקדים בעולמות ה"לחוד" ומשקפים את המוטיבציות האישיות של התורמים. הרצון להשתייך לקבוצה נערצת של תורמים, הנכונות לקחת את הסיכון הכרוך בתרומה מתוך הבנה כי מדובר בסיכון מצומצם, לצד החיפוש אחר משמעות החורגת מחיי היומיום, כגון הצלת חיים או מרכיב רוחני מרפא, כולם באים לידי ביטוי ומאששים את הסקירות הקיימות על חוויות התורמים (Tong et al., 2012; Dasa, 2023; Clemens et al., 2006).

1.2 המעשה ייטיב איתי: התרומה כמשאב רב-ממדי המעניק רווחים ברמות האישית, הזוגית והמשפחתית

עבור רבים מהמרואיינים, מעשה הנתינה, מתגלה כמשאב רב-ממדי שמעניק רווחים משמעותיים ברמות האישית, הזוגית והמשפחתית, וממחיש את המורכבות הרגשית והחברתית

הכרוכה בתהליך. התורמים תיארו תחושות עמוקות של סיפוק, משמעות ואושר פנימי. תובל מתאר את התרומה כמעשה שחיזק את דימויו העצמי והעניק לו תחושת גאווה: *"הרגשתי מאוד טוב עם עצמי: מאוד טוב ומאוד סיפוק שעשיתי משהו טוב"* (תובל). יונית, מצידה, מדגישה את תחושת ההתרגשות והשמחה שהתעוררה לקראת יום הניתוח, שאותה היא מתארת ב*"קפיצת הלב"*, ביטוי לרגש עוצמתי שמסמן את השפעת המעשה על תחושת הערך העצמי והאושר הפנימי.

ברמה הזוגית, התורמים מתארים את התרומה כהזדמנות לחיזוק האינטימיות והשותפות בין בני הזוג. גלעד מתאר כיצד התרומה *"חיזקה את הקשר"* עם בת זוגו, בכך שהיא יצרה תחושת שותפות עמוקה המבוססת על הדדיות ותמיכה רגשית. שגית מתארת את התרומה כ*"חוויה משותפת ייחודית"*, שהעניקה לזוג זמן איכות בו יכלו להעמיק את הקשר ולשוחח לעומק: *"זה בהחלט היה מתנה" (שגית)*. חוויית התרומה, אם כן, אינה מוגבלת רק לממד הפיזי, אלא גם מחזקת את הממד הרגשי בזוגיות, כשהיא מאפשרת חיבור עמוק יותר המבוסס על מטרה משותפת.

ברמה המשפחתית, התרומה נתפסת לא רק כמעשה אלטרואיסטי, אלא גם כצעד שמחזק את תחושת הביטחון והחוסן של התא המשפחתי. רינה מתארת את ההתלבטות שהייתה לה בנוגע לתרומה, בשל דאגה עמוקה לרווחת ילדיה: *"לי לפחות זה היה ברור שלא שנינו נתרום"* (רינה), מחשש שמא בעתיד הילדים יזדקקו לכליה ולא יהיה מי שיכול לתרום להם. עירית מוסיפה לכך ממד של ביטחון עתידי, כאשר היא מדגישה: *"אנחנו יודעים... שכל תורם כליה (ובני משפחתו) הוא בעצם קופץ לראש הרשימה (הארצית של הזקוקים להשתלה)" (עירית)*. בכך, התרומה הופכת לא רק למחווה של נתינה, אלא גם למנגנון שמעניק תחושת רווחה וביטחון למשפחה כולה, מתוך הידיעה שהם מוגנים במקרה של מצוקה רפואית.

מעבר לכך, התרומה מהווה גשר בין המעגלים האישיים והחברתיים של התורמים. היא מחזקת את תחושת הערך העצמי שלהם, אך גם את תחושת השייכות והקשרים עם משפחתם וקהילתם. התורמים מתארים כיצד המעשה מאחד את כל בני המשפחה סביב מטרה משותפת, כאשר גם בני המשפחה הגרעינית והמורחבת מוצאים דרכים לתרום ולתמוך בתהליך. תחושת האחדות הזו לא רק מעצימה את הקשרים הבין-אישיים אלא גם מחזקת את תחושת המשמעות הקולקטיבית של המעשה, כשהוא נתפס כמעשה בעל השפעה רחבה ומעצימה.

ניתן לראות שהיבט זה של "המעשה ייטיב איתי" נוגע בכל הרמות. זו האישית, זו הזוגית ואף מתרחב למימד המשפחתי והחברתי. הוא מחזק ממצאים קודמים (Tong et al, 2012) ומהווה גשר בין המימדים השונים. כאן תרומת הכליה משתקפת לא רק כמעשה של נתינה לאחר, אלא גם

כאירוע טרנספורמטיבי המעניק לתורמים תחושת משמעות, חיבור ושייכות, לצד ביטחון אישי ומשפחתי.

1.3 יחד: השותפות הזוגית סביב התרומה

ההחלטה לתרום כליה היא אמנם אישית, אך לדברי התורמים, בתהליך זה התמיכה של בן או בת הזוג משחקת תפקיד מכריע. התורמים מרגישים צורך בתמיכה הדדית שתספק להם עוגן ובטחון במהלך התהליך. עבורם, תרומת הכליה איננה רק בחירה פרטית, אלא שיש לה גם היבט זוגי. במקרים רבים, הייתה לה השפעה חיובית על תחושת הקרבה הזוגית ועל חוסן הקשר. בני הזוג רואים זה בזה מקור לתמיכה, והם חווים את התרומה הן כחוויה עמוקה ומעשירה אישית, והן ככזו המחזקת את הקשר הזוגי ואת ההערכה ההדדית.

גלעד, לדוגמה, מתאר את חשיבותה של תמיכת אשתו בתהליך ואת הצורך לשתף אותה ברגשותיו לגבי התרומה, כשבכוחה לאשר את החלטתו ולאפשר לו להוציא את רצונו אל הפועל: *"בהתחלה עוד לא (סיפרתי)... אבל... כדי שאני אעשה את זה בעצמי, כבר התחלתי לדבר עם אשתי"* (גלעד). השיתוף בחוויה האישית הפך את המהלך למשהו שנבנה יחד עם אשתו, דבר אשר מעצים את תחושת השותפות הזוגית ונותן תוקף והכרה חיצונית לרצון הפנימי לתרום, ובהמשך – לעידוד התרומה עצמה.

שרון מדבר על תחושת הביטחון בזוגיות המאפשרת לו לצאת לדרך הזו, כשהתמיכה מאשתו משמשת עוגן חיוני: *"הזוגיות שלנו... נבנתה ביחד... אני ידעתי שיש לי גב... והיא נורא נורא תמכה על ההתחלה"* (שרון). בעבורו, הביטחון בידיעה שאשתו תומכת בהחלטתו לתרום הופכת את חווית התרומה לחוויה זוגית, שבה השותפות והמחויבות ההדדית מתעצמות.

נירית משתפת כיצד התרומה הראשונה, שביצעו כזוג, העמיקה את הקשר והובילה לרצון לחוות את החוויה בשנית: *"אני חושבת שאני אתמוך בהחלטות שלו והוא יתמוך בהחלטות שלי... זה שהלכנו ביחד בתרומה הראשונה... תרם לזה שנרצה ללכת לזה שוב"* (נירית). עבור נירית ובעלה, התרומה הפכה לציון דרך מחבר ומשמעותי בזוגיות, שמעבר לחשיבות המעשה עבור הנתרם, יש בה משמעות אישית עמוקה לחיזוק הזוגיות ולדימוי העצמי שלהם כזוג.

מיקי מתאר את תחושת הביטחון שיש לו בזכות העובדה שהוא עובר את התהליך עם אשתו, ומציין שהשותפות הזו מספקת כוח וביטחון: *"כשאתה מגיע למקום ואתם שניים, זה כוח עצום, אתה לא לבד"* (מיקי). דבריו ממחישים את תחושת האחדות שחש כאשר שניהם ניגשים

למעשה יחד, כשהוא מדגיש את התחושה שיש להם תמיכה הדדית ואת הביטחון המשותף שבמעשה.

חווית המרואיינים לגבי המימד האישי מאששת ומחזקת ממצאים ומחקרים קודמים אודות תורמי כליה לזרים. עם זאת, מתת תימה זו, קשה לקבוע האם חווית התרומה של כל אחד לחוד ושל שניהם יחד, מלמדת על מאפייני הדינמיקה הזוגית שלהם כפי שהוצע בסקירה. האם מדברים אלה ניתן ללמוד על התקיימותה של "דינמיקה זוגית פרימיטיבית" או "דינמיקה זוגית בוגרת"? מצד אחד, אפשר לפרש את הדברים כך שהתרומה משקפת "דינמיקה זוגית בוגרת", אשר מתאפיינת ביכולת לראות את האחר כשלם ונפרד, תוך איזון בין אינטימיות לאוטונומיה. בהיבט הזה, כל אחד מבני הזוג מממש את רצונו לתרום באופן עצמאי, ותרומת הכליה מהווה יצירה משותפת יחד עם האחר, מתוך קבלה ותמיכה הדדית. מצד שני, ייתכן שהמעשה משקף "דינמיקה זוגית פרימיטיבית", המוגדרת בתיאוריה של קליין כהיעדר נפרדות רגשית, תוך שימוש בפיצול (הפרדה בין היבטים "טובים" ו"רעים" של האחר) ובהשלכה, שבה בן הזוג התומך משליך את האידיאלים שלו על בן הזוג התורם, מה שהופך את הפעולה להרחבה של העצמי של בן הזוג התומך. תת התמה הבאה, תסייע לנו בהרחבת ההבנה את עמדתם של המרואיינים לגבי מערכת היחסים הזוגיים שלהם ותסייע בקביעת מאפייני הדינמיקה הזוגית.

1.4 מאפיינים ייחודיים בזוגיות התורמים

מעבר לשותפות ולתרומה עצמה, בני הזוג מתארים חוויה ותחושה שזוגיותם ייחודית בכך שכל אחד מהם מכיר במקומו האישי של השני. הם מתארים יחסים בהם כל אחד יכול לסמוך על כך שגם במעשים שהם מורכבים, כמו תרומת כליה, הוא יזכה לתמיכה המלאה של השני. החופש האישי מתקיים בתוך מרחב זוגי של עוצמה וכבוד הדדי.

תובל מתאר את מערכת היחסים שלו ככזו המאפשרת לכל אחד לממש את עצמו, כשיש תמיכה ועידוד הדדי: *"אם אחד רוצה לעשות איזה משהו, והוא לא פוגע בשני, אז השני צריך לשמוח בזה שהוא עושה משהו שטוב לו"* (תובל). עבור תובל, השמחה והחופש שהם מעניקים זה לזה אינם רק ביטוי של כבוד הדדי אלא גם חלק מהשקפתם על זוגיות שמאפשרת חופש פעולה אישי במסגרת מחויבות זוגית יציבה.

עירית מתארת את הקשר שלה עם בעלה כמאפשר לכל אחד מהם לשמור על אוטונומיה ולהיות חלק ממערכת שבה לכל אחד יש את המקום לממש את עצמו: *"אנחנו באמת כל אחד בפני עצמו, יש לו את החופש לעשות מה שהוא רוצה"* (עירית). דבריה משקפים את התמיכה והביטחון

שכל אחד מהם מרגיש בקשר, ואת האופן שבו החופש הזה הוא מרכיב מרכזי בקשר יציב שבו כל אחד יכול לבטא את עצמו בצורה חופשית.

נירית מוסיפה לכך את היבט החברות שבזוגיות שלהם, המאפשרת לה ולבעלה לתמוך זה בחלומותיו של זה מתוך רצון הדדי למימוש אישי: *"יש לנו חברות טובה... מהמקום של החברות, ניתן לאפשר שונות ובחירה... יש לנו את הרצון שהשני יגשים את החלומות שלו"* (נירית). בכך, היא מציגה את הזוגיות כמסגרת המאפשרת לכל אחד מבני הזוג לראות את מימושו העצמי של השני כחלק מהגשמת הזוגיות והחברות ביניהם.

שרון מתאר את המרחב האישי שכל אחד מהם נהנה ממנו לצד המחויבות המשותפת, ומציין עד כמה הזוגיות מאפשרת לשניהם לממש את עצמם במסגרת חוויותיהם האישיות: *"הזוגיות מאוד מאוד מאפשרת גם לחיים מאוד אינדיבידואליים בתוך הזוגיות"* (שרון). הוא מדגיש את התחושה שכל אחד יכול לפעול באופן עצמאי בלי לפגוע בזוגיות, דבר שהופך את החוויה הזוגית למעצימה, כשהם מצליחים לשלב בין חופש פעולה לבין קרבה זוגית עמוקה. דברים אלה מחזקים את האפשרות שהדינמיקה הזוגית המאפיינת בני זוג ששניהם תרמו כליה, היא דינמיקת יחסים בוגרת, בה ניתן מקום לנפרדות גבוהה בין בני הזוג.

גם בני זוג שחווית התרומה הראשונה נחקקה בהם ככזו שנעשתה ללא תיאום מלא ביניהם, והותירה אותם עם רגשות קשים, הדגישו את משמעותה של התרומה השנייה בתיקון החוויה הכוללת שלהם. הם הדגישו את התפיסה המשותפת שלהם אודות הנפרדות הקיימת ביניהם וזכותו של כל פרט לפעולה עצמאית, וזאת לצד כוחה של התמיכה הזוגית והשותפות. כשאלה נעדרו מהתרומה הראשונה, הדבר הותיר רגשות קשים, אך משקיבלו ביטוי בתרומה השנייה, ניכרה חשיבותן בעבור הקשר הזוגי.

סיכום התמה "לחוד וביחד": בתמה הנוכחית תהליך התרומה מוצג כתהליך שבו מתקיימת תמיכה הדדית לצד עצמאות אישית, והמעשה הזוגי מתבצע תוך כדי שמירה על זהות נפרדת של כל אחד מהתורמים. בני הזוג מרגישים כי התרומה היא אקט שמאפשר לכל אחד מהם להביא לידי ביטוי את ערכיו ואת תחושותיו הפנימיות, וזאת במקביל לשותפות ולתמיכה מבן או בת הזוג. התוצאה היא תהליך שבו כל צד תורם לא רק לנזקק לכליה אלא גם לעצמו, לדימוי העצמי ולתחושת ערך העצמי שלו, וגם לקשר הזוגי עצמו, כששני בני הזוג חווים את הקשר דרך פריזמה של חופש, תמיכה ומחויבות זוגית חזקה. ניתן לראות כי מעשה התרומה משקף ברמה האישית גילוי של מחויבות מוסרית ואחריות כלפי הזולת, נכונות לקבל את הסיכון הכרוך במעשה תוך הפקת רווחים אישיים

ותחושת משמעות (Tong et al., 2012). בהיבט הזוגי, כפי שהמרואיינים מתארים את מאפייני הזוגיות שלהם, נראה כי במעשה התרומה משתקפת "דינמיקת יחסים בוגרת", בה מתקיימת תחושת נפרדות ושונות בין בני הזוג, הפועלים מתוך עצמאות, ושבאפשרותם "לחלוק בבן הזוג" (בהיבט הסימבולי והקונקרטי – כליית בן/בת הזוג "עברו" לאחר) עם אחרים. מתוך כך ניתן לראות בתרומת הכליה, הן של בן הזוג הראשון והן בהחלטה של השני להצטרף לתרומה, ביטוי ליצירה זוגית משותפת, כפי שזו מתוארת בתאוריה של קליין על זוגיות (ברונסטיין, 2008 ; לויטה, 2009 ; קליין, 1957/2002).

2. העולם הערכי והאמוני של בני הזוג

התמה השנייה מתמקדת בעולם הערכי והאמוני של בני הזוג התורמים, תוך בחינת הקשר בין תרומת הכליה לערכים חברתיים ואמוניים עמוקים שמניעים אותם. דרך חקר הרצון להיטיב עם העולם, לתרום לביטחון האישי והמשפחתי ולהביע את מחויבותם הדתית, נחשפים תהליכי קבלת החלטות מורכבים הכוללים דילמות על מתן בסתר וחשיפת המעשה ברבים.

2.1 להיטיב עם העולם: תרומה מתוך ערכים

מעשה התרומה מתואר אצל מרבית התורמים כמעשה המבטא ערכים חברתיים עמוקים ורצון כן להיטיב עם העולם. עבורם, תרומת הכליה מהווה ביטוי ישיר לאחריות החברתית שהם חשים ולשאיפה המתמדת שלהם לעשות טוב. זוהי החלטה המונעת מתחושת שליחות כלפי החברה ומהרצון לעצב אותה ברוח של חמלה, עזרה הדדית ואכפתיות, המכוונים לשיפור חייהם של אחרים באופן יזום. כך, שגית מסבירה שהעקרונות שספגה בבית, הובילו אותה לראות במעשה התרומה שליחות אישית וחברתית. היא מספרת על ערכים שספגה מהמשפחה והסביבה, שבהם הדגש על *"שילוב של אמונה, עבודה, נתינה"* ושמדובר מבחינתה בנתינה אקטיבית, המכוונת להפוך את הסביבה לטובה יותר.

נירית אף מרחיבה את הרעיון של התרומה כדרך לשנות לטובה את הסביבה הקרובה, כשהיא מתארת אותה *כ"קרן אור, שתזכיר את הטוב של האנשים"*. עבור נירית, כל מעשה חיובי הוא הזדמנות ליצור *"מרחב של תקווה"* ולדבריה, היא רואה בכל בחירה שלה לפעול, מעשה של הפצת אור בעולם. תפיסתה מציגה את התרומה כמנגנון שמקרב את האדם לטוב, ומאפשר לו לשמש דוגמה לאחרים. בדבריה משתקפת התפיסה הערכית שלה, לפיה הנתינה היא מקור לחיבור וקירבה עם אנשים נוספים, וזו דרכה להתחבר ליסוד הטוב באנשים ובחברה.

גם גלעד מתאר את עמדתו כלפי הנתינה כדרך *"לעשות משהו מעבר"*. עבורו, מעשה התרומה מהווה חיפוש מתמשך אחר דרך להשאיר חותם חיובי בעולם ולהוסיף טוב. גלעד חש ששליחות זו נובעת מערכים המושרשים אצלו ומניעים אותו לחפש דרכים שבהן יוכל לתרום לחברה ולהשפיע לטובה על חיי אחרים. למעשה, המוטיבציה של גלעד מתוארת כמסע פנימי להעמקת תחושת המשמעות האישית, כאשר התרומה היא בעיניו הגשמה מעשית של ערכיו ורוחניותו.

דברים אלה מחזקים ממצאים ממחקרים קודמים המצביעים על המוטיבציות של תורמי כליה, ביניהם דחף פנימי להושיט עזרה, מניע חברתי ומשפחתי, והמשכיות של דרך חיים מהילדות (לזר ואחרים, 2004; Clemens et al., 2006; Kurleto et al., 2020). כך נמצא גם כאן, כי נמתח קו בין הדחף להושיט עזרה ולהיטיב עם הזולת למניעים דתיים ומוסריים, וזאת במטרה להשפיע על הסביבה.

2.2 "ומצאת חן בעיני אלוהיך": התרומה כביטוי לאמונה דתית

האמונה הדתית היא גורם מרכזי עבור רבים מהתורמים, המסייעת להם להתגבר על החששות ולמצוא כוח רוחני במעשה התרומה. התרומה נתפסת עבורם כדרך להעניק מתנה המאפשרת להם להתחבר לכוח האלוהי, כשהיא ממשת את ערכי הדת שהם מחויבים להם, בהם עזרה לזולת ומעשים של חסד. גלעד מתאר את תחושת הביטחון שמעניקה לו האמונה בבורא, שמכוונת אותו. האמונה באל מסירה חשש מפני תוצאות בריאותיות שליליות העשויות ללוות את התרומה ומאפשרת לו לדעת שיהיה בסדר. *"אם הקב"ה החליט שלא נהיה חולים, אז גם עם כליה אחת אנחנו לא נהיה חולים"* (גלעד). עבורו, הבחירה לתרום מתוך אמונה באל היא בחירה בעלת משמעות עמוקה, המעניקה לו ביטחון שאם יקרה דבר מה בעתיד, הרי שהוא נגזר ולא כתוצאה מהתרומה.

גם שגית מייחסת את התרומה שלה לאמונה בבורא, כאשר היא מתארת את הביטחון שהיא שואבת מתוך תחושתה שהוא ינחה אותה בדרך הנכונה. היא מציינת כי האמונה משמשת עבורה כוח מניע במעשה התרומה, מתוך האמונה שהאל יגן עליה בתהליך. בדבריה היא אומרת כי היא *"סומכת על ה'"* ומרגישה שהשגחתו ניכרת בהחלטה שלה ובמסע שעברה. גם שרית מוסיפה שהבחירה בתרומה נעשתה מתוך תקווה להפיק ברכה רוחנית, מתוך מטרה *"שכל המאמץ הזה ימצא חן בעיני ה'"* (שרית). באמירה זו, מתגלה גם חיבור עמוק בין מעשה התרומה לאמונה, כשהוא מצטייר כמצווה וכדרך להתחבר עם האלוהות.

תורמים נוספים, כגון גילה ועירית, מקשרים את מעשה התרומה עם רעיון הבריאה ועם חוויית הלידה והצלת החיים. כך, גילה מדברת על התרומה כדרך *"להוסיף חיים"* ומוסיפה כי עבור מי שחוותה אובדן, יש למעשה זה ערך תרפויטי, מעין יכולת ליצור חיים מתוך כאב. גילה רואה בכך סוג של שליחות רוחנית, תחושה שניתן להשפיע על אותה קביעת גורל ואובדן ולתקן חסר זה על ידי מתן חיים בצורה אחרת. כך גם נירית, המדברת על התרומה כ*"פלא הבריאה"*, מה שהיא מתארת כחוויה שמאפשרת לקחת חלק פעיל בעשיית טוב וביצירת חיים בעולם. בכך, התרומה מקבלת נופך דתי עמוק ומדגישה את החיבור לכוח האלוהי דרך מעשה ההצלה/הבריאה הנלווה לתרומה. כמו שבכוחו של האל לקבוע גורלות, גם במעשה התרומה, יש מן ההשתתפות בפעולת קביעת הגורלות, ולהשפיע על המשכיות החיים. כך באים לידי ביטוי ממצאים קודמים אודות הפונקציות של הדת בחיפוש אחר משמעות, בהשגת שליטה במרחבים בהם אין שליטה, בחיבור רוחני, בקירבה לכוח עליון ובהשגת תחושת שינוי בחיים (Pargament et al, 2000). כמו כן נראה כי ניתן לראות בדברים ביטוי למוטיבציות שנמצאו כמעודדות התנהגות דתית והן אמונה בסדר האלוקי, ביסוס תחושת שייכות לזהות האתנית היהודית, כמו גם מניעים משפחתיים (לזר ואחרים, 2004).

ניתן לראות את החוט הדק הנקשר בדברי המרואיינים בין פעולת התרומה למצוות. כשם שלידה מתחברת למצוות "פרו ורבו", ומעשי חסד מתחברים למצווה "מתן בסתר", כך הצלת אדם מתחברת ל"הלכות הצלת נפשות" ופעולת התרומה משמשת כביטוי לאמונה באל ובמצוותיו. כך שתורמים רבים ראו במעשה התרומה, חלק מקיום מצווה דתית. על כך מוסיף גונן ואומר שעל אף שלאדם אין את הכוח לקבוע גורלות בעולם, יש בכוחם של מעשים מסוימים, להוביל לתיקון, ועל כן *"מה שאנחנו יכולים לתקן, אנחנו רוצים וצריכים (לתקן)"* (גונן). מדברים אלה, מתוך המחויבות לדת ומתוך הקשר האמוני העמוק, עולה תחושת המחויבות העמוקה של התורמים לפעול ל"תיקון עולם".

2.3 לשתף או לא לשתף? מתן בסתר ושאלת החשיפה של מעשה התרומה

הקונפליקט האם לחשוף את דבר התרומה או לשמור עליו כ"מתן בסתר" נוכח מאוד אצל התורמים. חלקם חשים חיבור לערך הצניעות ומעדיפים שלא לספר על המעשה, בעוד אחרים רואים בתרומה שליחות ציבורית ולכן בוחרים לפרסמה כדי לעודד אחרים. לדוגמה, גונן מספר על היסוסו הראשוני, באומרו כי *"יש דברים שאני לא רוצה... כבר להתפאר עליהם"* (גונן), ומכאן שהוא תופס את המעשה כפרטי, שיש לשמור עליו בצנעה. מאידך, ישנם תורמים כמו גלעד, המתאר את הדילמה מול רבו, שמדריך אותו כי עליו לפרסם את דבר התרומה כדי שזו תהווה השראה לאחרים. גלעד

מקבל את הדרכת רבו ומפרסם את סיפור התרומה, כשהוא רואה בכך מחויבות המשרתת את טובת הכלל, גם אם היא דורשת ממנו להיחשף.

שרון מציין את הדילמה הזו באופן ברור כאשר הוא מתאר את הדילוג בין הצניעות לבין המאמץ לעורר השראה באחרים. לדבריו, *"יש משהו שהוא קצת על הגבול"*, והוא מתאר כיצד נאלץ למצוא את דרך האמצע, תוך הקפדה על כך שהפרסום משרת את המטרה של שיתוף ועידוד, ולא את מטרותיו האישיות.

עירית, לעומתו, היא מאלה הרואים במעשה התרומה שליחות ומבקשים לעורר אחרים לפעול כמוהם. עירית מדברת על הצורך לשתף ולפרסם את סיפור התרומה מתוך הבנה שדבריה עשויים *"להביא עוד ועוד תורמים"*, והיא רואה בכך חלק מהמשימה הציבורית שלה. כך גם יובל, אשר מספר כיצד פעל בעבודתו לעודד אחרים להצטרף לתרומת כליה, תוך שהוא מסביר כי *"זה היה משהו מאוד משמעותי"* (יובל). בדבריו של יובל אפשר לראות את הפן החברתי המשמעותי עבור התורם, ואת האמונה שהמעשה יוביל אנשים נוספים לביצוע מעשים דומים.

ישנם תורמים שהגדירו עצמם כ"שגרירים" של הרעיון, ואפילו כ*"מיסיונרים"*, המפיצים את רעיון התרומה בקרב חבריהם ומשפחתם, בניסיון להרחיב את מעגל הנותנים וליצור גל של השפעה חיובית. רינה ומיקי אף בחרו ללוות את תרומתם בצילומים לטובת סרט, מתוך תחושת מחויבות עמוקה להרחבת מעגל התרומות. הם רואים בתרומה שליחות, ובהיותם "שגרירים" הם מונעים מתוך תחושת חובה להפיץ את הרעיון ברבים.

סיכום התמה "העולם הערכי והאמוני של בני הזוג": התמה מתרכזת במניעים הדתיים והחברתיים של התורמים, המתארים את תרומת הכליה כמעשה של חסד ושליחות, הנובע ממחויבות עמוקה לעקרונות מוסריים ולאמונות דתיות. עבור תורמים רבים, התרומה היא הרבה מעבר לאקט רפואי גרידא; היא מייצגת הזדמנות לממש ערכים של נתינה, אמונה עמוקה בקדושת החיים, וחובה מוסרית כלפי האחר. כל אלה משתלבים יחד לכדי פעולה המשקפת מחויבות חברתית ורוחנית כאחד, שבה הבסיס האמוני והמחויבות לעולם המצוות חובר לרצון להיטיב עם העולם.

הפן האמוני בתמה זו בולט במיוחד בעדותם של רבים מהתורמים, שרואים בתרומה דרך להגשמת מצוות וליצירת קרבה לאלוהים. מעשה התרומה מלווה באמונה חזקה כי האל ישמור עליהם ועל משפחתם, ובכך מעניק להם שקט נפשי להתמודד עם הסיכונים הכרוכים בתרומה. הם רואים בתרומה מעין ברית רוחנית שבה הם לוקחים חלק בפלא הבריאה, דבר המתבטא בדימויים של הולדה ושל נתינת חיים. עבור חלקם, המעשה מהדהד את מצוות "פרו ורבו" ואת עקרונות

הלכות הצלת נפשות, ומציב את התרומה לא רק כמעשה אנושי אלא כמעשה רוחני המבטא השתתפות במעשה הבריאה ובקביעת הגורל.

במקביל, התמה עוסקת בסוגיה המורכבת של חשיפת מעשה התרומה לעומת שמירה על "מתן בסתר". תורמים רבים ניצבים בפני קונפליקט רגשי וערכי בסוגיה זו, כאשר מצד אחד הם מרגישים כי עליהם לשמור על הצניעות הראויה למעשי חסד, אך מצד שני הם מבינים את הכוח המניע של חשיפת המעשה וההשפעה שיכולה להיות לו על אחרים. דילמה זו מעמיקה לאור ההכרה בכך שסיפורים אישיים מעוררי השראה מסייעים להרחיב את מעגל התורמים, ובכך להציל עוד חיים. חלק מהתורמים פונים לרבנים לעצה כדי להכריע בדילמה, ובמרבית המקרים זוכים לעידוד להפיץ את סיפורם מתוך הבנה שפרסומו הוא חלק משליחותם הציבורית.

באופן זה, לצד הרצון לשמור על המעשה כפרטי, תורמים רבים הופכים למעין "שגרירים" של רעיון התרומה ואף תופסים את עצמם כשליחים להפצת המסר. עבורם, תחושת המחויבות להרחיב את מעגל התורמים גוברת על הדחף לשמור על פרטיות המעשה, והם מחפשים את האיזון בין הפרסום וההשפעה הציבורית לבין שמירה על מידת הצניעות הנדרשת.

דיון

המחקר הנוכחי ביקש ללמוד על החוויה של שני בני זוג שתרמו כליה לזר, ומתוכה ללמוד על משמעותה של התרומה ברמה האישית, הזוגית והאמונית. ברמה האישית, אוששו מחקרים קודמים ונראה שחווית התורמים בזוג דומה לחוויתם של תורמים בודדים. ברמה הזוגית, נבחנה הדינמיקה הזוגית דרך הפריזמה של יחסי אובייקט, ונבחן האם תרומה בשניים מהווה ביטוי ל"דינמיקה זוגית פרימיטיבית" בה ניכר היעדר נפרדות וניסיון לתיקון יחסים דרך הפניית משאבים אל מחוץ לזוגיות, או שמא התרומה מבטאת "דינמיקת יחסים בוגרת" של יצירה זוגית משותפת. מהראיונות עם משתתפי המחקר ניכר היה שהזוגיות שלהם מורכבת משני אנשים דעתניים וחזקים, הבוחרים את בחירותיהם על בסיס אמונה המופנמת בעומק נפשם והיא הדוחפת אותם לפעולה. החלטתם לתרום הייתה מונעת מתפיסות ערכיות וממניעים אישיים, וניכר היה כי הבחירה של בן.בת הזוג הראשונים לתרום המשיכה להדהד בתא המשפחתי, ותרמה גם היא להנעת בן.בת הזוג השני.ה. לתרום. שותפות בני הזוג בתפיסת ערך הנתינה והתרומה, כביטוי לעולמם האמוני והערכי, לצד הרצון להשתייך לקבוצת התורמים, כמו גם המפגש עם סיפורי נתרמים מקרוב – כולם שימשו ככוח מניע להצטרפות למעגל התרומה.

ניכר אם כן, כי לאמונה, הן בפעולות של כל פרט בפני עצמו והן בפעולה הזוגית והמשפחתית שלהם, יש מקום מרכזי בבחירתם של התורמים וכי המימד האמוני עולה על ההיבטים האישיים או הזוגיים לתרומה. ממצאי המחקר מראים כי על אף הממצאים המסבירים תרומה בהיבט האישי, ועל אף שהמסגרת התאורטית של קליין ויחסי האובייקט יכולה להאיר על סוגיות כמו נפרדות או תלות בזוגיות, שני מימדים אלה נותרו משניים (ולעיתים אף כפחות משמעותיים) לעומת החוויה האמונית על ערכיה, שהתגבשה כחוויה המשמעותית המרכזית בחייהם של התורמים – שהניעה את כל חווית התרומה.

הזוגות במחקר מתארים כי מניעיהם קשורים לעולם ערכים אמוני-רוחני עשיר, לצד תחושת מחויבות עמוקה להשגת סיפוק ולהתפתחות רוחנית, הנמצאים בלב חוויית התרומה שלהם. בדומה למחקרים קודמים (Tong et al., 2012; Clemens et al., 2006) גם כאן בולטת שאיפה עמוקה לממש ערכים דתיים של חסד ולהביא לידי ביטוי מחויבות פנימית ורוחנית. האמונה בסדר אלוקי (לזר ואחרים, 2004), כמו גם החיפוש אחר משמעות, הצורך בהשגת שליטה אל מול מה שאינו בשליטתו של האדם (כמו במקרה של אובדן), הכמיהה להשגת חיבור רוחני וקירבה לכוח עליון (Pargament et al., 2000), כל אלה קיבלו ביטוי גם בדבריהם של המרואיינים. במובן זה, חוויית התרומה, כפי שהעידו עליה רבים מהמשתתפים, היתה בראש ובראשונה ביטוי של מחויבות אישית לערכי נתינה ואמונה המבטאת שאיפה ל"תיקון עולם". מושג שמשמעותו העמוקה חזרה על עצמה לאורך כל הראיונות. בחלק הבא בעבודתי, אבקש להתמקד במושג זה ולהציע התבוננות פסיכואנליטית להבנתו.

"תיקון עולם"

"תיקון עולם" הוא מושג הנמצא במרכז התפיסה הדתית לאומית בישראל והוא מתאר שאיפה לתקן ולשפר את המציאות כך שתהיה צודקת ומוסרית יותר, מתוך תפיסה שהאדם נדרש להיות שותף פעיל ביצירת עולם טוב יותר, בהתאם לרצון האל. מושג זה שואב את מקורותיו מהמסורת היהודית וממקורות קבליים וחז"ליים, שם הוא מתייחס בין השאר להשלמת הבריאה ולעבודת האדם לשם חיבור העולם כולו לערכי צדק ואמת. המונח הופיע במשנה במסכת גיטין כמונח הלכתי, שהצביע על תקנות שמטרתן למנוע עוותים מפני פגיעה לא הוגנת בפרטים, כך שיביאו לתיקון חברתי וישמרו על הסדר החברתי (כהנא, 2020). המושג המשיך להתפתח במיסטיקה היהודית וקיבל גוון קבלי המבטא את השאיפה לתקן את המציאות הפיזית והרוחנית דרך מעשים אישיים, שמטרתם להחזיר את העולם למצבו האלוהי המקורי (Cooper, 2013). בימינו, המושג משמש כסמל למעורבות חברתית שמטרתה להוביל לשיפור החברה (שם).

הנחת המוצא בדיון זה, היא שחווית תרומת הכליה, ומשמעותה מוסברת על ידי כל המרואיינים, כמעשה של "תיקון עולם". היות ותרומת כליה היא חלק מאותו רעיון של "תיקון עולם", אתבונן על תופעת תרומת הכליה של משתתפי המחקר, דרך גישות פסיכואנליטיות שונות והאופן בו ניתן להבין את המושג "תיקון עולם" על פיהן. את רעיון "תיקון עולם" ניתן לפרש על פי התאוריה הפסיכואנליטית, לא רק כרצון אנושי לתקן את העולם החיצוני, אלא גם כשאיפה לתקן את עולמו הפנימי של האדם. על פי בובר, תיקון עצמי ותיקון עולם אינם תהליכים נפרדים. האדם לא יכול לגאול את עצמו אלא באמצעות אחריותו לעולם (שפירא, 1991). רעיון זה גם הוא מושרש בדברי חז"ל, על פיהם "לעולם יראה עצמו אדם כחציו חייב וחציו זכאי" (שם, עמ' 67). במובן הזה, המושג "תיקון עולם" הוא ביטוי לצורך הפנימי של האדם להתגבר על שבר, טראומה או קונפליקט פנימי, ולמצוא איזון רגשי ומוסרי מחודש. כך, נוצר קישור בין התיקון הנפשי הפנימי לתיקון החיצוני המציאותי.

תיקון עולם בראייה פסיכודינמית

פרויד – סובלימציה (עידון) ו"תיקון עולם"

בהגותו, פרויד מצביע על המתח המתעורר בנפשו של האדם כאשר נוצר קונפליקט בין המציאות הפנימית לבין המציאות החיצונית. במאמריו "מעבר לעקרון העונג" ו-"שלוש מסות על מיניות" (2012/1905 ; 2021/1920), הוא מתאר כיצד האדם שואף לתת ביטוי לדחפיו (מציאות פנימית), אך נתקל במגבלות החברה (מציאות חיצונית), המחייבת דיכוי דחפים והתאמה חברתית. פרויד מציין מנגנון להתמודדות עם מתח זה, הנקרא סובלימציה – תהליך שבאמצעותו דחפים מיניים מנותבים לאפיקים חברתיים מקובלים, כמו אמנות, מדע או פעילות רוחנית. אפיקים אלה מאפשרים לאדם לפרוק רגשות ודחפים באופן שמקובל בחברה ובכך לשמר את שלמותו הנפשית ותפקודו החברתי (קוגן, 2015).

באמצעות הסובלימציה, דחפים שאינם יכולים להתממש ישירות בחברה הופכים לפעולות חיוביות ומועילות, המייצרות תיקון פנימי תוך תרומה לחברה. באופן זה אפשר לראות בעידון הדחפים מעשה מוסרי, ובהתאם לכך לראות בתרומת כליה אופנות ייחודית למילוי חסך דחפי. לדוגמא: הדחף להרות. מרואיינים במחקר, נשים וגברים כאחד, התייחסו לתרומת הכליה כדבר הקרוב ביותר לחוויה של לידה והענקת חיים חדשים למקבלי התרומה. במקרה זה אפשר לראות בפנייה לתרומת כליה סיפוק לאותה כמיהה של "הבאת חיים לעולם", ובכך להשיג תיקון בעולם הפנימי ולהשיג מימוש לדחף, בצורה מעודנת. ניתן לראות בתהליך זה חיבור לרעיון "תיקון עולם",

שמשמעותו היא השגת תיקון בחוויה הפנימית של האדם דרך פעולה בעלת ערך חברתי. בכתובים ניתן למצוא כי אחד הפירושים ל"תיקון עולם" מתייחס במשמעותו להוספת חיים בעולם ובכך מכוון למצוות "פרו ורבו" (כהנא, 2020). באופן דומה ניתן לראות איך הדחף להיות ייחודי ולהתבלט בחברה, כמו הדחף לשלוט בעולם ולכוונו, דחפים שלא תמיד ניתנים למימוש או ככאלה הנתפסים על ידי החברה כראויים להצנעה, מקבלים ביטוי במעשה התרומה. התורם נהנה מהשגת ביטוי להם, זוכה להערכה חברתית ולתחושת מימוש שלהם, ועם זאת, מבטא את מוסריותו ומחויבותו לחברה ותורם ל"תיקון עולם". באופן זה תרומת הכליה מבטאת גם "תיקון עולם" במשמעותו היהודית של הוספת חיים, וגם כדרך לתיעול דחפים לפעילות חברתית, מוסרית ורוחנית. התהליך הזה אינו רק מימוש פנימי אלא גם תרומה ממשית ל"תיקון עולם" במובן היהודי, הקשור להוספת חיים ולעידוד מצוות "פרו ורבו" (כהנא, 2020).

פרויד מוסיף להתייחס למעבר מאנוכיות לאלטרואיזם במאמרו "מחשבות לעת מלחמה ומוות" (2007/1915). הוא מציין כי "הכורח החיצוני שמקורו בחינוך ובסביבה ממשיך את הארגון מחדש של חיי הדחף ומניע את המעבר מאנוכיות לאלטרואיזם" (פרויד 2007/1915, עמ' 58). בהקשר זה, ניתן להבין כיצד השתוקקות להתפתחות רוחנית ולתחושת משמעות מתגלמת במעשה אלטרואיסטי כמו תרומת כליה. מעשה כזה מאפשר לאדם למלא תחושת חסך נפשי דרך פעולה המובילה לתיקון פנימי. הצורך האישי מקבל ביטוי אלטרואיסטי, והתורם זוכה להכרה חיצונית ולתחושת מימוש עצמי: מה שהיה חסר ואגואיסטי הופך למלאות הזוכה להכרה חברתית.

מבט נוסף על תרומת כליה קשור לתפיסתו של פרויד (2007/1915) את זיקת האדם למוות. הוא מתאר את הנטייה האנושית להתכחש למוות, אך מציע כי "אם אתה רוצה לסבול את החיים, הכן עצמך למוות" (פרויד 2007/1915, עמ' 77). אפשר לראות בתרומת הכליה הזדמנות בעבור האדם להתמודד עם שבריריות החיים והפגיעות הכרוכה בהם. דרך חוויה זו, התורם נחשף למורכבות החיים, בה הטוב והרע שזורים יחד. בנוסף, מעשה התרומה עשוי להוות אמצעי להתיידדות עם המוות, דרך חוויות של כאב, סיכון ואכזבה – אם הנתרם לא ישרוד או אם התרומה תיכשל. כמו גם דרך חווית הסיכון העצמי של התורם ותחושת הכאב הפיזי איתה הוא מתמודד. כך נוצרת אפשרות להשלמה עם המורכבות והמעברים שבין חיים למוות, ולחיזוק הקשר בין המעשה האישי למשמעות החברתית והרוחנית שלו.

המעשה המוסרי שבתרומת הכליה, מהווה ביטוי מעודן (סובלימטיבי) לסיפוק דחפים באופן חיובי, ונותן ביטוי לאופן בו מתקיים החיבור שבין תיקון פנימי לתיקון חיצוני. ניתן לפרש את

תרומת הכליה בהיבט הזה, ככזו המשמשת בו זמנית כמעשה של "תיקון עולם" ושל "תיקון אישי" בעולמו הפנימי של התורם.

קליין – אשמה ותיקון - ומקומם ב"תיקון עולם"

מלאני קליין, שראתה עצמה ממשיכת דרכו של פרויד, פיתחה תאוריות מרכזיות ביחסי אובייקט, תוך דגש על עולמו הפנימי של הילד ועל הדינמיקות המוקדמות בין התינוק לאובייקטים ראשוניים משמעותיים, כמו האם. קליין (2003/1937, 2003/1940, 2003/1946, 2002/1952) ביקשה להמשיג את קשת הרגשות והחוויות האנושיות, ותיארה שתי עמדות נפשיות עיקריות: העמדה הסכיזופרנואידית והעמדה הדכאונית, המתארות מצבים נפשיים ביניהם נע האדם לאורך חייו, המאורגנים סביב חרדות מרכזיות, אשר מפעילות מנגנוני הגנה שונים.

במאמרה "אהבה, אשמה ותיקון" (2003/1937), קליין מפתחת את מושג התיקון (Reparation). לדבריה, בתינוק מתעוררים לעיתים רגשות של חמדנות ואף שנאה כלפי האובייקט שמולו, המלווים בפנטזיות של הרס כלפי האובייקט. רגשות אלו מעוררים בתינוק אשמה גדולה וחרדה מפני אובדן האובייקט, חרדות המובילות לדחף פנימי לתקן את ההרסנות הדמיונית. תיקון זה בא לידי ביטוי ברצון לפעול באופן מיטיב, לעיתים באמצעות עזרה לאחרים (עמ' 92). קליין מדגישה כי מתוך היכולת הנפשית להתחשבות אמיתית באחר, מתאפשרת הזדהות עמוקה עמו, ומתוך הזדהות זו עולה היכולת להעמיד את טובת האחר ורגשותיו מעל לצרכים האישיים (עמ' 70).

רעיון זה ניתן לראותו כמשלים לרעיון "תיקון עולם". מתוך היכולת להזדהות עם האחר ומתוך חרדה מפני אובדן האובייקט, מתעורר הצורך להיטיב בעולם. אם נלך עם מחשבה זו צעד אחד נוסף, ונמיר את האובייקט על פי קליין (האם) באובייקט האלוהי (האל), נוכל לראות איך חרדה מפני אובדן הקשר עם האל או חרדה מפני הרס שלו והרסנותו, יכולה להוביל ל"תיקון עולם". אחד הביטויים לכך ניתן למצוא בדברי מרואיינים, שקשרו בין מעשה התרומה שלהם למוות של אדם קרוב, לאובדן או לחשש מפני אובדן. התקווה שמעשה התרומה יגן על מי שזקוק לו ויצילו ניכרת בדבריהם. היו שהסבירו את מעשה התרומה כהחזרת חוב לעולם, על רקע תרומה קודמת שניתנה לאדם אהוב, או כהקדשה לעילוי נשמתו של נפטר. ניתן לראות בכך אולי, ניסיון ליישב תחושות אשמה על כך שלא הצליחו להגן על יקיריהם, כמו גם על חיזוק הקשר שלהם עם האל.

בהקשר זה, ניתן לציין כי שבעה מתוך תשעת הזוגות המרואיינים מתגוררים ביהודה ושומרון, אזור רווי קונפליקטים וטרור. ייתכן שתרומתם מהווה תיקון לתחושות כאב על אובדנים חוזרים ונשנים, ואף משמשת כדרך להתמודדות עם חרדה מפני אובדן עתידי. למרות שלא נשאלו

בפרוש על החיבור בין התרומה לבין מקום מגוריהם הגאוגרפי, אפשר לפרש שמעשה התרומה, מאפשר אולי תחושת שליטה במצבים שבהם הם חווים חוסר שליטה. השגת תיקון בהיבט הזה, תתמקד בתחושה של החזרת חווית השליטה לעצמם.

בנוסף, עלה מהראיונות כי מעשה התרומה נתפס גם כהצלת חיים וגם כהשתתפות בפלא הבריאה. שתי תפיסות אלו מבטאות התערבות מסוימת במרחב האלוהי ובכוחו לקבוע גורלות. פרשנויות שונות למושג היהודי "תיקון עולם" מרחיבות אותו עד כדי מניעת קלקול חברתי והסרת פגמים בקהילה. המשמעות הזו יכולה להתפרש גם כהבראה ותיקון קלקולים בעולם הגשמי, כמו תיקון פגמים בגופו של אחר (כהנא, 2020, עמ' 34). ניתן לחבר בין תפיסה זו לדבריו של הרב שג"ר (רוזנברג, 2020) על כי האמת הדתית מקבלת מושא פיזי כביכול, בדמות הגוף של היהודי, כמו ברית המילה המוטבעת בגופו של היחיד. על אף שלרוב האמונה נתפסת כשייכת לנפש ולרוח, ברגע שהיא ממוזגת עם הלאומיות, היא הופכת להיות דת שנמצאת בגוף, שנחקקת בגוף עצמו (רוזנברג 2020, עמ' 358). במובן זה, תרומת הכליה ותיקון העולם שהיא מביאה, על פי קליין, מאפשרת הסרת פגמים וסיוע לתיקון קלקולים בעולם החיצוני, ובכך מסייעת לתיקון חוויית היחסים שבין האדם לעולם שסביבו. כפי שטוען הרב שג"ר (רוזנברג 2020, עמ' 472), הגאולה בשלמות רוחנית תלויה בתיקון הפרטי ובתשובה הפרטית של כל אחד ואחד. השוואה זו בין הקשר הראשוני של התינוק לאימו, כפי שתיארה קליין, לבין הקשר המופנם בין האדם לאלוהיו, מצביעה על תפיסה שבה התרומה מהווה אמצעי רב-עוצמה לתיקון קונפליקטים פנימיים, להתמודדות עם חוויות של אובדן ולהשבת תחושת השליטה בחיים.

קוהוט – העצמי הערכי ו"תיקון עולם"

אל מול תפיסותיהם של פרויד וקליין עומדת התייחסותו של קוהוט (2005/1984), המציעה גישה שונה להבנת המימד המוסרי, הערכי והרוחני באדם. קוהוט מזהה באדם שאיפה יסודית שאינה נובעת מדחפים, מצרכים של עונג או מתהליכים פסיכולוגיים אחרים. להשקפתו, שאיפתו היסודית של האדם נובעת מחתירה אל התכלית הנשגבת של הקיום האנושי (נצר, 2014). הוא מצביע על כך שהטוב האנושי אינו תוצאה של אילוף הרוע או סובלימציה שלו, ולא מרצון לתקן הרסנות או לשקם חרדה, אלא ביטוי אותנטי של שאיפה פנימית למימוש ערכי ורוחני.

קוגן (2013) מוסיפה פרשנות לגישתו של קוהוט, וטוענת כי הצורך של האדם לפעול על פי ערכים ולהיות אידיאלי הוא צורך בסיסי המבטא את מהותו האנושית. ואכן, תאור זה של קוגן, עולה בקנה אחד עם תאור חווית מעשה תרומת הכליה לזרים שעלו בראיונות. על פי פרשנותה של

קוגן את קוהוט, משמעות החיים טמונה ביכולת האדם להתייצב באופן סולידרי ואמפתי עבור זולתו, ולהרחיב את עצמיותו דרך הינכחות על-אישית. גישה זו מציעה תפיסה שונה מן הפסיכואנליזה הקלאסית, שבה הציוויליזציה מתקיימת "על חשבון" הפרט. בפסיכולוגיית העצמי, לעומת זאת, האנושות מתקיימת כאשר הפרט נמצא במיטבו, במיצוי מרבי של הווייתו (קוגן, 2015).

גישתו של קוהוט מרחיבה את המושג "עצמי" בכך שהיא משלבת בין הצורך בנראות אישית לבין היכולת לחרוג מעבר לנרקיסיזם אל עבר קיום על-אישי. כך שבמעשה תרומת הכליה, העצמי אינו רק מבנה פנימי השואף לאיזון ולהתפתחות, אלא גם מרחב שבו האדם יכול לפגוש את זולתו ולהעניק משמעות לחייו דרך קשרים משמעותיים.

על פי קוהוט, האדם מונע ומתמקד בכמיהה האנושית לחוויה של שלמות ושל משמעות (קוהוט,2005/1984) ורואה באמפתיה את המנגנון המרכזי המאפשר לו לחרוג מעצמו ולמצוא את מקומו בעולם. פעולה אמפתית, לפי קוהוט, אם כן, אינה רק ביטוי לחמלה כלפי האחר (שהיא דרך אחת לפרש את תרומת הכליה) אלא גם דרך להתפתחות פנימית של האדם עצמו – כפי שאפשר להבין מהתחושות שהעלו התורמים במחקר זה.

הרחבת מושג העצמי על פי קוהוט מדגישה את הצורך הבסיסי של האדם במימוש ערכי ורוחני. היא מאפשרת הבנה חדשה של משמעות החיים כמעשה יומיומי של נתינה, קשר ואמפתיה. במובן זה, גישתו של קוהוט משתלבת עם רעיון "תיקון עולם" כפעולה המכוונת לא רק לתיקון חברתי או מוסרי, אלא גם לתיקון פנימי ואישי. תרומת כליה, לדוגמה, יכולה להתפרש לאור גישה זו כמעשה שבו האדם מגשים את שאיפתו לערך ולמשמעות דרך התעלות על עצמו והענקת חיים לזולתו. באופן זה, העצמי לא משמש רק להבנה של מושג פסיכולוגי, אלא משמש גם להבנתו של מימד רוחני ומוסרי המצוי באדם, הנוגע בליבת הקיום האנושי (נצר, 2014 ; קוגן, 2013). על פי תפיסה זו, תרומת כליה משמשת כביטוי לאידיאל העצמי האמפתי, הרואה את עצמו כחלק מהאחר ומהעולם, מעבר לדחפים, ובכך תורם ל"תיקון עולם".

רות נצר – הידמות לאל ושאיפה להשגת "תיקון עולם"

נצר (2014) פסיכואנליטיקאית יונגיאנית, סוקרת גישות ועמדות שונות ומגוונות ביחס לטוב ומימושו על פי היהדות והפסיכולוגיה, ומציינת כי במקורות התלמודיים מצוי הרעיון של ההידמות לאל במשמעות של פיתוח מידות מוסריות. באופן זה, החמלה, הרחמים והחסד, נוטים להיות כרוכים זה בזה ולייצג היבטים של הטוב. היא מצטטת את הרב קוק שאמר שבעשיית טוב, האדם עצמו נעשה טוב על ידי מעשיו, ושהוא עושה זאת מתוך רצון ובכך מחזק את יסוד הרצון הטוב

המצוי בתוכו (נצר, 2014, עמ׳ 200). היא מציינת את התמקדותה של דנה פריבך-חפץ (2009) בחסד, ובכך שהיא רואה בו כאחד מהיבטיו של הטוב, המקבל ביטוי בנתינה גמורה, שלא על מנת לקבל תמורה, ובכך מבטא את הטוב האלטרואיסטי ביותר. היא ממשיכה ועושה הבחנה בין חסד האל לחסד חילוני.

נצר (2014) מתייחסת להבחנתה של פריבך-חפץ (2009) וקובעת, שחסד חילוני הוא כל חסד שנובע מלב האדם ולא מצו אלוהי. על פיה, בחסד החילוני האדם תופס את מקומו של האל כמקור החסד, והוא זה שמחולל אותו. וכך, ביהדות, ״עשיית הטוב, שהיא החסד, מתגלמת במעשי האדם שמשקפים את היסוד האלוהי שבנפשו״ (נצר, 2014).

על פי גישה זו, ניתן להבין את המושג היהודי ״תיקון עולם״ כמבטא את הטוב שבאדם ואת השאיפה להשפיע מטובו על העולם. מתוך עמדה זו ניתן לראות במעשה התרומה, במשמעותו כ״מתן חיים״ או כ״הצלת נפשות״, מעין ביטוי להידמות לאל, וזאת במטרה להרבות טוב בעולם. גישה זו יכולה להסביר את הנטייה של המרואיינים להתמקד בטוב שבפועלם ובמשמעותו, לצמצם התייחסות לקשיים ולמורכבויות ולהישען על התוצאה הטובה אותה פגשו לאחר מעשה.

מתוך כך ניתן לראות במעשה התרומה את האופן בו מקבל ביטוי הקשר שבין אמונה דתית למימוש עצמי דרך ערכים יהודיים. התורמים, מתוך קשר פנימי עמוק לאל, עושים שימוש בערכים היהודיים ככוח מניע לפעולה: התרומה משמשת בה בעת הזדמנות להידמות לאל ולשיקוף של היסוד האלוהי שבנפש האדם, וזאת לצד היותה פעולה מוסרית הנותנת ביטוי למימוש מוסרי של האדם ולהגשמה עצמית.

לסיכום

במחקר זה חקרתי את החוויה של בני זוג שתרמו כליה לזרים, תוך התבוננות על מימדי החוויה האישים, הזוגיים והאמוניים שלהם. המימד האישי נבחן אל מול ממצאי מחקרים אודות חוויתם של תורמי כליה בודדים ואישש אותם. המימד הזוגי התמקד בתאוריית יחסי האובייקט של קליין והתמקד בהתבוננות על הדינמיקה הזוגית של בני הזוג ועל האופן בו היא מקבלת ביטוי במעשה התרומה. מהממצאים עלתה תמונה המעידה על דינמיקות זוגיות התואמות ל״דינמיקה זוגית בוגרת״, המבוססות על איזון בין אינטימיות לנפרדות. הקשבה להיבט האמוני העלתה כי היה זה ההיבט הבולט בדברי המרואיינים ששימש ככוח מניע בבחירתם לתרום. גם כמקור למוטיבציה וגם ככוח שומר ומספק ביטחון. נחשפה מערכת יחסים עמוקה עם האל ועם הצו האלוהי, אשר

קיבלה ביטוי בתפיסת התרומה כשליחות מוסרית ורוחנית, המשלבת תיקון אישי עם אחריות קולקטיבית, שבאה לידי ביטוי בשימוש חוזר במשמעויות של המושג "תיקון עולם".

בחרתי להעמיק בהבנת המושג "תיקון עולם" והצגתי באמצעות פריזמה פסיכואנליטית, פרשנויות למניעים שמאחורי תרומת הכליה. נקודת המוצא שלי לפרשנויות השונות היו דברי המשתתפים אשר ראו בתרומה שילוב בין תהליך אישי של ריפוי וצמיחה לבין אקט של אחריות חברתית. נראה כי תרומת הכליה כאקט של "תיקון עולם" היא מעשה המשלב בין האנושי לאלוהי, בין צרכים אישיים לבין תרומה קהילתית. ע"פ קוהוט היא מבטאת את היכולת האנושית של התורמים להתעלות מעל לצרכים העצמיים שלהם לטובת האחר.

מסקנות המחקר מצביעות על הכוח הטרנספורמטיבי של תרומת כליה, הן ברמה האישית והזוגית והן ברמה החברתית והדתית. המחקר מדגיש כיצד מעשה הנתינה משמש אמצעי למימוש ערכים, חיזוק קשרים זוגיים, ועשייה מוסרית המשלבת את הרוחני עם החברתי. בכך, הוא מעשיר את השיח על המושג "תיקון עולם" כמעשה הוליסטי המשלב מוסר, רוחניות ופרקטיקה חברתית, ומציע תובנות חדשות על המשמעויות העמוקות של נתינה משמעותית כגון תרומת כליה מהחי, בחיי הפרט ובחברה כולה.

שאלת המחקר הראשונית נסובה סביב החוויה של תורמי הכליה בזוג, תוך התבוננות על משמעות המעשה בהיבט האישי, הזוגי והאמוני. עם זאת, המחקר הנוכחי לא נותן מענה לאופן בו תופס כל תורם את יחסיו עם אלוהיו. איזה דפוס של דינמיקת יחסים זוגית מתקיימת בין התורם לאלוהיו? האם זוהי "דינמיקת יחסים פרימיטיבית", המאופיינת בהשלכות ופיצולים בין האדם לאלוהיו, הדוחפת את האדם לפעולות של הזדהות עם האל ועם כוחותיו? או האם זוהי "דינמיקת יחסים בוגרת", בה מושגת תחושת נפרדות בין האדם לאלוהיו המזמנת גם יצירה משותפת, שתרומת הכליה היא ביטוי לה? שאלה זו מהווה פתח למחקר המשך.

מגבלות המחקר ותרומתו

למחקר זה יש מספר מגבלות. ראשית, שאלת המחקר המתייחסת לחוויתם של המרואיינים, בהיבטים האישי, הזוגי והאמוני, עשויה היתה להוביל את המשתתפים לתאר תמונה חיובית ו"יפה" של חייהם האישיים, הזוגיים, המשפחתיים והאמוניים. קיים סיכון כי התבוננות זו עוררה תחושת מחויבות אצל המשתתפים להציג עצמם באור חיובי, דבר שעלול להסתיר מידע חשוב ואותנטי הקשור לקונפליקטים פנימיים, לאתגרים בזוגיות או לשאלות אמוניות עמוקות. אחת הדרכים בה ניסיתי להתמודד עם מגבלה זו, היא שימוש שעשיתי בשאלות עקיפות או פתוחות

שאיפשרו למשתתפים לשתף בחוויותיהם באופן חופשי. מגבלה נוספת של המחקר קשורה לפערים דתיים ותרבותיים בין החוקרת למרואיינים. בהיותי אדם חילוני, ייתכן שחלק מהמרואיינים חוו אי נוחות לחשוף בפני סוגיות הנוגעות לדת ואמונה, במיוחד כאשר אלה עשויות להיות כרוכות בקונפליקטים פנימיים או זוגיים. כמו כן, הפער התרבותי עשוי היה אולי להוביל לפרשנויות מוטעות מצדי כחוקרת. כדי להתמודד עם מגבלה זו, דאגתי לשתף באופן קבוע את המנחה שלי במחשבות ובתחושות שעלו בי לאורך התהליך, כמו כן רשמתי לי מחשבות אחרי כל מפגש ומפגש עם המרואיינים ועם החומרים שעבדתי עמם. בהינתן שאני מטפלת מוסמכת בהכשרתי ובעלת ניסיון רב שנים בהתמודדות עם רגישויות תרבותיות, אני מאמינה שהצלחתי לזקק את החלקים שהם "שלי" ואת החלקים שהם "של המרואיין". השתדלתי להיות רפלקטיבית לאורך כל איסוף הנתונים וניתוחם.

תרומת המחקר וחדשנותו

חדשנות המחקר טמונה בשילוב בין גישות פסיכואנליטיות לבין מתודולוגיה איכותנית, המאפשרות ניתוח רב-ממדי של חוויית התרומה של הזוגות במחקר. המחקר חושף כיצד תרומת הכליה נתפסת כמעשה המשלב תיקון פנימי וחיצוני, כאשר רעיון "תיקון עולם" מקבל ממד פרשני חדש, החושף את הרבדים האישיים, הזוגיים והאמוניים של מעשה התרומה. המחקר מדגיש את האופן שבו תורמים מנווטים בין שאיפה להגשמה עצמית לבין מחויבות מוסרית ודתית עמוקה, כשהם משלבים בין עולמות פנימיים וחיצוניים ובין האינדיבידואליות שלהם לעולם הזוגי.

המחקר הנוכחי מעשיר את השיח התאורטי על נתינה, זוגיות ואמונה, בכך שהוא מציע תובנות חדשות על האופן שבו פעולות של נתינה משמשות כמנגנון לתיקון אישי וקולקטיבי כאחד. בנוסף, המחקר מדגים כיצד אמונה דתית, ערכים מוסריים ורצון למימוש עצמי מתכנסים לכדי פעולה אחת, המעצבת את זהותם האישית, הזוגית והמשפחתית של התורמים.

בבליוגרפיה

בועז, ח. (2019). *גוף יחיד רבים, הכלכלה הפוליטית של איברים להשתלה*. הוצאת מכון ון ליר. הוצאת הקיבוץ המאוחד.

ברונסטיין, ק. (2008). מה הם אובייקטים פנימיים? בתוך: ק' ברונסטיין (עורכת), (תרגום: ש' בוסקוביץ'). *התיאוריה הקלייניאנית נקודת מבט בת זמננו*. תולעת ספרים. עמ' 173-154.

בר-לב, א. (2004). מדדים של חשיבה דתית אצל יהודים בישראל: מסגרת תאורטית. *מגמות*, 328-307.

ברנמן, א. (2022). החייאתם של יחסי האובייקט הטובים: הקונפליקט עם האני העליון. בתוך: א' ברנמן, (תרגום: ק' סגל). *החייאתו של האובייקט הטוב האבוד*. עם עובד. עמ' 174-161.

דסה, י. ס. (2023). *מוסר כליות: חוויותיהן של בנות זוג אשר בעליהן תרמו כליה באופן אלטרואיסטי לזרים* (עבודת תזה לתואר שני, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי וייספלד, אוניברסיטת בר-אילן). אוניברסיטת בר-אילן.

שימבורסקה, ו'. (2011). *רגע – מבחר שירים*. (ד' וינפלד, תרגום). הוצאת כרמל.

כהנא, מ' י'. (2020). *"מפני תיקון עולם" תלמוד בבלי מסכת גיטין פרק רביעי*. מאגנס. האוניברסיטה העברית.

לביא אג'אי, מ'., לביא טובין, ד. (עורכות). (2021). *שיחות על מחקר איכותני*. מכון מופ"ת.

לויטה, ז. (2009). דינמיקה זוגית והתאוריה של מלאני קליין. *שיחות, כ"ג* (3), עמ' 276-269.

לויטה, ז'. (2023). המימד הזוגי בפסיכותרפיה פסיכואנליטית אישית. *שיחות, ל"ז* (2), עמ' 164-158.

לזר, א., קרביץ, ש., & קדם-פרידריך, פ. (2004). המוטיבציה להתנהגות דתית בקרב יהודים בעלי זהויות דתיות שונות. *מגמות, מ"ג* (2) 306-287.

מלצר, ד. (2021). מכאב ופחד אל אהבה וכאב. בתוך: ד' מלצר, *מצבי נפש מיניים*. (תרגום: י' גרובייס). תולעת ספרים. עמ' 40-31.

נצר, ר. (2014). מעבר לטוב הפעיל: על פסיכולוגיה ועל יהדות. *מארג, כתב עת ישראלי לפסיכואנליזה, כרך ה'*, עמ' 212-171.

ספקטור, ד׳. (חסר תאריך). *כל הדברים היפים באמת*. שירונט.
https://shironet.mako.co.il/artist?type=lyrics&lang=1&prfid=5806&wrkid=38537

פרויד, ז׳. (2012/1905). שלוש מסות על התאוריה של המיניות. בתוך: *מיניות ואהבה*. (הדפסה רביעית). (תרגום: ד׳ זינגר). עם עובד, עמ׳ 88-17.

פרויד, ז׳. (2013/1912). על הדינמיקה של ההעברה. בתוך: ז׳ פרויד, *הטיפול הפסיכואנליטי*. (מהדורה שמינית). (תרגום: ע׳ רולניק). עם עובד, עמ׳ 91-85.

פרויד, ז׳. (2013/1914). היזכרות חזרה ועיבוד. בתוך: ז׳ פרויד, *הטיפול הפסיכואנליטי*. (מהדורה שמינית). (תרגום: ע׳ רולניק). עם עובד, עמ׳ 119-114.

פרויד, ז׳. (2007/1915). מחשבות לעת מלחמה ומוות. בתוך: *תרבות, דת ויהדות, כתבים נבחרים, ה*. רסלינג, עמ׳ 77-47.

פרויד, ז׳. (2021/1920). מעבר לעקרון העונג. בתוך: *מעבר לעקרון העונג, מבחר כתבים, יא*. תל אביב: רסלינג, עמ׳ 131-31.

פריבך-חפץ, ד. (2009). *חסד חילוני*. רסלינג.

קוגן, ק. (2013). על שאלת הטוב שבאדם - מה בין סופר-אגו לאידיאליזציה. *שיחות, כרך כח׳* (1), עמ׳ 66-60.

קוגן, ק. (2015). על משמעות החיים: מסע רעיוני בין הפסיכואנליזה הקלאסית לפיתוחיה הייחודיים של פסיכולוגית העצמי. *שיחות, כרך לי׳* (1), עמ׳ 28-22.

קוהוט, ה. (2005/1984). *כיצד מרפאת האנליזה*. ע׳ ברמן וא׳ שמיר (עורכים). עם עובד.

קייזה, מ. (2008). התקנאות והכרת תודה. בתוך: ק׳ ברונסטיין (עורכת), (תרגום: ש׳ בוסקוביץ׳). *התיאוריה הקלייניאנית נקודת מבט בת זמננו*. תולעת ספרים. עמ׳ 153-136.

קליין, מ. (2013/1930). החשיבות של יצירת סמלים בהתפתחות האני. בתוך: מ׳ קליין, (תרגום: א׳ זילברשטיין). *כתבים נבחרים ב׳*. תולעת ספרים. עמ׳ 103-87.

קליין, מ. (2003/1937). אהבה, אשמה ותיקון. בתוך: מ׳ קליין, (תרגום א׳ זילברשטיין). *כתבים נבחרים*. תולעת ספרים. עמ׳ 93-53.

קליין, מ. (2003/1940). אבל ביחס למצבים מאנים דפרסיביים. בתוך: מ' קליין, (תרגום א' זילברשטיין). *כתבים נבחרים*. תולעת ספרים. עמ' 94-121.

קליין, מ. (2003/1946). הערות לכמה מנגנונים סכיזואידיים. בתוך: מ' קליין, (תרגום א' זילברשטיין). *כתבים נבחרים*. תולעת ספרים. עמ' 177-203.

קליין, מ. (2002/1952). מסקנות תיאורטיות אחדות על אודות חייו הרגשיים של התינוק. בתוך: מ' קליין, (תרגום א' זילברשטיין). *כתבים נבחרים*. תולעת ספרים. עמ' 204-240.

קליין, מ. (2002/1957). צרות עין והכרת תודה. בתוך: מ' קליין, (תרגום א' זילברשטיין). *כתבים נבחרים*. תולעת ספרים. עמ' 241-304.

רוזנברג, ש'. ג'. (2020). *בריתי שלום: ימין ושמאל מלחמה ושלום*. הרב שמעון גרשון רוזנברג (שג"ר). זוהר מאור (עורך). ידיעות אחרונות, ספרי חמד, מכון כתבי הרב שג"ר

שטיינר, ג'. (2001). שיווי המשקל בין העמדה הפרנואידית-סכיזואידית ובין העמדה הדפרסיבית. בתוך: ר' אנדרסן (עורך). (תרגום: מ' ברגשטיין). *מאמרים קליניים על קליין וביון*. מודן. עמ' 84-100.

שפירא, א. (1991). תיקון עצמי ותיקון עולם באספקלריה של בובר. *דעת: כתב-עת לפילוסופיה יהודית וקבלה, (27),* 61-71.

Baum, N. (2006). A Kleinian Perspective on The Divorce Process: From The Paranoid-Schizoid To the Depressive Position. *Clinical Social Work Journal, Vol. 34*, No. 3, Fall 2006, pp. 279-291

Boas, H. (2022). Beyond Altruism–The Moral Economy of Israelis Who Donated a Kidney to Strangers. The American Sociologist, 1-19. https://doi.org/10.1007/s12108-022-09538-z

Clemens, K. K., Thiessen-Philbrook, H., Parikh, C. R., Yang, R. C., Karley, M. L., Boudville, N., ... & Donor Nephrectomy Outcomes Research (DONOR) Network. (2006). Psychosocial Health of Living Kidney Donors: A Systematic Review. *American*

(12), 2965-2977. *journal of transplantation*, *6*

Collaborative Transplant Study. (2019). Sample Graphs. Available at: http://www.ctstransplant.org/public/graphics/sample.shtml (accessed may, 2023).

Cooper, L. (2013). The Assimilation of Tikkun Olam. *Jewish Political Studies Review, 25*, 3-4, pp. 10-42

Creswell, J.W. (2012). *Qualitative Inquiry And Research Design: Choosing Among Five Traditions*. Third edition. Thousand Oaks, CA: Sage.

Dahal, B. (2021). Phenomenology of Lived Experience: Multilayered Approach and Positionality. In *Qualitative and digital research in times of crisis: Methods, reflexivity, and ethics* (pp. 43-56). Policy Press.

Dowling, M. (2007). From Husserl to Van Manen: A Review of Different Phenomenological Approaches. *International Journal of Nursing Studies*. *44*, 131-142.

Einolf, C. J., & Philbrick, D. (2014). Generous Or Greedy marriage? A Longitudinal Study of Volunteering and Charitable Giving. *Journal of Marriage and Family*, *76*(3), 573-586.

Freud, S. (1961). The Future of an Illusion. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud (Vol. 21)*. Hogarth Press. (Original work published 1927).

Grotstein, J. S. (2005). 'Projective Trans Identification': An Extension of the Concept of Projective Identification. *The International Journal of Psychoanalysis*, *86* (4), 1051-1069.

Jung, C. G. (1977). *Collected Works (Vol. 18)*. Routledge & Kagan Paul

Kurleto, P., Skorupska-Król, A., Broniatowska, E., & Bramstedt, K. A. (2020). Exploring

the Motives of Israeli Jews Who Were Living Kidney Donors to Strangers. *Clinical . Transplantation, 34(10),* e14034

Nielsen, A. C. (2019). Projective Identification in Couples. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, *67*(4), 593-624.

Noy, C. (2008). Sampling Knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research. *International Journal of social research methodology*, *11*(4), 327-344.

Pargament, K. I., Koenig, H.G., & Perez, I. M. (2000). The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RECOPE. *Journal of Clinical Psychology, 56*, 519-543.

Shaw, R. M. (2019). Altruism, Solidarity and Affect in Live Kidney Donation and Breastmilk Sharing. *Sociology of health & illness*, *41* (3), 553-566.

Tong, A., Chapman, J. R., Wong, G., Kanellis, J., McCarthy, G., & Craig, J. C. (2012). The Motivations and Experiences of Living Kidney Donors: A Thematic Synthesis. *American Journal of Kidney Diseases*, *60* (1), 15-26.

Waska, R. (2008). A Kleinian View of Psychoanalytic Couples Therapy: Part 1. *Psychoanalytic Psychotherapy*, *22* (2), 100-117.

Wiepking, P., & Bekkers, R. (2010). Does Who Decides Really Matter? Causes and Consequences of Personal Financial Management in the Case of Larger and Structural Charitable Donations. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, *21*, 240-263.

Yörük, B. K. (2010). Charitable Giving by Married Couples Revisited. *Journal of Human Resources*, *45* (2), 497-516

נספחים

מדריך ראיון

פתיחה : הצגת עצמי ונושא המחקר

הסבר על טופס ההסכמה מדעת והחתמתו

החוויה האישית

1. ספר/י לי על תהליך ההחלטה לתרום כליה, מהרגע שנהגתה בתוכך ועד ליישומה.
2. ספר/י לי על משמעות החלטה זו עבורך. מה היא מסמלת?

החוויה הזוגית

1. ספר/י לי על האופן בו התהוותה ההחלטה הזוגית לתרום כליה. (יש לשים לב לסדר הכרונולוגי בו מסופרים הדברים, בין האישי לזוגי).
2. מה לתחושתך מאפיין בני זוג ששניהם בוחרים לתרום כליה? מהו ה"סוד" הזוגי שמניע תרומה שכזו?

הצעות להמשך

לקראת ראיונות שאערוך בהמשך : האם יש משהו שאת/ה חושב/ת שחשוב שאשים אליו לב בראיונות הבאים? שאלות שאולי כדאי לי לדייק? מחשבות שעלו לך בזמן הראיון שאולי שווה לי לקחת בחשבון ולבדוק איך זה אצל אחרים?

טופס הסכמה מדעת

תאריך:

טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר

נושא המחקר: חוויתם של בני זוג תורמי כליה כפרטים וכזוג

שם החוקר: מוריה חוטר קריב

כתובת דוא"ל להתקשרות: mokariv @ gmail.com

אני הח"מ:

שם משפחה: **שם פרטי:** **מס' ת"ז:**

כתובת: **מיקוד:**

א. מצהיר/ה בזה כי אני מסכים/ה להשתתף במחקר כמפורט במסמך זה.

ב. מצהיר/ה בזה כי הוסבר לי ע"י החוקר/ת כדלהלן:

1. כי החוקר/ת קיבל/ה מוועדת האתיקה של אוניברסיטת בר-אילן אישור לביצוע המחקר.

2. כי אני חופשי/ה לסרב לענות על השאלון או להפסיק את מילוי השאלון בכל עת בלי להינזק.

3. כי מובטחת סודיות בכל הנוגע לפרטיי האישיים ולכל פרט אחר שעלול לחשוף את זהותי.

4. מידע מפורט על המחקר ובייחוד פרטים בנוגע למטרת המחקר, לחשיבות המחקר ותרומתו, למשך זמן מילוי השאלון, לסיכונים אפשריים ו/או אי-נוחות העלולה להיגרם.

5. למי אוכל לפנות אם יתעורר צורך לשוחח עם איש מקצוע בעקבות מילוי שאלון המחקר (שם של איש מקצוע וכתובת להתקשרות):

מוריה חוטר קריב טלפון: [redacted] או לדר' איילת אורג [redacted]

ד. הנני מצהיר/ה בזה כי את הסכמתי הנ"ל נתתי מרצוני החופשי, הבינותי את כל האמור לעיל, ואני מוכן/ה שייעשה שימוש בשאלון/ראיון/ניסוי לצורכי מחקר בלבד.

שם המשתתף/ת במחקר חתימה תאריך

ה. הצהרת החוקר/ת

ההסכמה הנ"ל נתקבלה על ידי וזאת לאחר שהסברתי למשתתף/ת במחקר את כל האמור לעיל ווידאתי שכל הסבריי הובנו על ידו/ידה.

Abstract

This study explores the experiences of married couples who have donated a kidney to strangers. While extensive research has been conducted on the motivations and experiences of individual kidney donors, little attention has been given to cases where both members of a married couple chose to donate a kidney to strangers. Most existing studies focus on kidney donations to acquaintances or family members, and occasionally on cases where both spouses donated a kidney within their family, such as to a child. In such contexts, the motivation and experience are naturally tied to familial relationships and commitments.

In contrast, research on kidney donation to strangers typically examines the experiences of individual donors, without addressing instances where both spouses donated to strangers. This study aims to investigate the unique experiences of such couples. By delving into their experiences, the study seeks to understand the personal, relational, and faith-based significance of the donation for these couples.

At the personal level, the study examines the experiences of these couples in comparison to individual donors as reported in the literature. At the relational level, it explores the role of the marital relationship in the decision to donate. Through the lens of Kleinian theory on couple dynamics, the study seeks to identify patterns in the couples' interactions that may have influenced their joint decision to donate. This research thereby contributes new insights to the field, addressing a gap in the literature on spousal kidney donation.

Additionally, Boaz's (2022) research on the characteristics of kidney donors to strangers in Israel, which focused solely on individual donors, found that all donors via the Matnat Chaim organization were Jewish, with 90% identifying as religious. Furthermore, 57% of these donors lived in non-urban areas, 38% in small communities with fewer than 5,000 residents, and 76% in communities beyond the Green Line. These findings highlight the

socio-religious context of kidney donation in Israel, raising questions about the role of religious faith, social dynamics, and the personal significance of the act. In this context, the current study examines the influence of the donors' religious beliefs on their donation experience, contributing to the broader discourse by linking faith to psychoanalytic thought and enhancing understanding of the role of faith in marital relationships.

Accordingly, the study focuses on analyzing the personal aspects of the donation experience, the relational dynamics that enabled it, and the religious-spiritual significance attributed to this act. The research question is: **What are the experiences of married couples who have donated a kidney to strangers, and how do they perceive the significance of the donation on personal, relational, and faith-based levels? From these perceptions, what can be learned about the motivations and meanings of kidney donation?**

The study employs a qualitative methodology, analyzing in-depth interviews with nine religious-national couples (a total of 18 interviews) who both donated a kidney to strangers. At the time of donation, participants were on average 40 years old, all were parents, and all led lives combining religious faith with social engagement. Donations occurred over varying time intervals, sometimes influenced by one spouse's prior decision to donate.

Findings reveal that kidney donation is a complex and multifaceted act, integrating personal motives for meaning and fulfillment, marital values of partnership and mutual support, and profound religious faith. For the participants, the donation reflected a commitment to values of kindness, mutual responsibility, and *Tikkun Olam* (repairing the world), fostering a sense of self-worth, personal significance, and strengthening their marital bond.

From a psychoanalytic perspective, the findings offer diverse interpretations. The concept of *Tikkun Olam* was understood on dual levels: as a Jewish religious notion

emphasizing collective responsibility for societal and global improvement, and as a personal process of growth, development, and inner healing. Drawing on the theories of Freud, Klein, and Kohut, alongside Ruth Nezer's interpretations, the study suggests that kidney donation represents:

- **Sublimation** (Freud): channeling instincts into moral and social actions that achieve "repair."
- **Reparation** (Klein): an effort to restore and compensate for perceived loss or guilt.
- **Self-cohesion** (Kohut): a means of achieving personal meaning and wholeness. Nezer highlights the integration of personal and universal dimensions, likening acts of kindness to striving toward divinity. The participants viewed their donation as a mission bridging personal, relational, social, and divine realms—an act that combines personal healing with social contribution and transcends individual needs for the benefit of others.

This study offers a unique contribution to understanding the interplay between giving, marital dynamics, and religious faith. It underscores the transformative power of kidney donation, both internally and socially, expanding the understanding of altruistic acts as integrative processes combining instincts, interpersonal relationships, values, and faith. The research enriches the discourse on donation by emphasizing its relational dimensions, deepens the conceptualization of *Tikkun Olam,* and proposes a broader understanding of this notion as an act intertwining morality, spirituality, and social practice, fostering profound change in both the donors' lives and society at large.

This work was carried out under the supervision of Dr. Ayelet Org, Lewis and Gabi Weisfeld School of Social Work, Bar Ilan University.

Bar-Ilan University

The Experience of Married Couples Who Both Donated a Kidney - A Psychoanalytic Perspective

Moriya Hoter Kariv

Submitted in partial fulfillment of the requirements for the Master's Degree in the Louis and Gabi Weisfeld School of Social Work, Bar-Ilan University

2024 **Ramat Gan, Israel**